

50501

KU. évfolyam
= 6. szám =

= Budapest =
1905. június hó

≡ GRAFIKAI ≡ SZEMLE

☞ HAVI FOLYOIRAT ☞
A GRAFIKAI IPARÁGAK
SZÁMÁRA

== SZERKESZTI ==
TANAY JÓZSEF

== FŐMUNKATÁRS ==
NOVÁK LÁSZLÓ

FOLYOIRAT

SPITZ ADOLF

Könyvnyomdák Budapesten.

I. kerület.

Ádám Herman
Krisztina-körút 77.
M. kir. Államnyomda
Nándor-tér 1.
M. kir. tud. Egyetemi ny.
Iskola-tér 3.

II. kerület (Viziváros).

Bagó M. és Fia
Ponty-utca 4.
Goldberger Ignác
Fő-utca 23.
Helsler János
Várkert-rakpart 1.
Müller K. (Münster K.)
Albrecht-út 3-5.

III. kerület (Ó-Buda).

Bartalits Imre
Remete-hegy.
Bichler Ignác
Kiskorona-utca 15.
Wimmer Márton
Sertőző-utca 10.

IV. kerület (Belváros).

Barcza József
Váci-utca 66.
Buschmann Ferenc
Koronaherceg-utca 8.
Franklin-Társulat magy.
irod. int. és könyvny.
Egyetem-utca 4. és
Vármegye-utca 11-13.
Goszler Gyula
Aranykéz-utca 1.
Langer Ede és Fia
Zsibáros-utca 1.
M. kir. posta- és táv. ny.
Főposta-épület.
Mercur kö- és könyvny.
Királyi Pál-utca 9.
Nagy Sándor
Papnövelde-utca 8.
Id. Poldini Ede és Társa
Irányi-utca 1.
Quitner József
Károly-körút, központi
városház.
Róth József
Ujvilág-utca 6.
Sűsz Dávid
Fővám-tér 5.
Székesfővárosi házi ny.
Központi városház.
Várnai Fülöp
Régi posta-utca 3.
Vaszi János Péter
Molnar-utca 5.
Victoria-nyomda
Váci-utca 37.
Wodianer F. és Fiai
Sarkantyús-utca 3.

V. kerület (Lipótváros).

Bendiner A.
Arany János-utca 18.
Bichler J.
Kiskorona-u. 15.
Budapesti h. é. v. nyomd.
Lipót-körút 22.
Czettel és Deutsch
Bálvány-utca 12.
Engel S. Zsigmond
Kálmán-utca 1.
Farkas Testvérek
Nádor-utca 19.
Hamburger és Birkholz
Csáky-utca 13.
Hungária-könyvnyomda
Váci-körút 34.
Kállai Ármin
Bálvány-utca 18.
Kálmán M. és Társa
Vadász-utca 32.
Kanitz C. és Fiai
Vadász-utca 26.
Károlyi György
Akadémia-u. 20.
lfj. Kellner Ernő
Csáky-utca 9.
Kertész József
Nádor-utca 28.
Kollmann Fülöp
Arany János-utca 34.
Krausz Lajos
Váci-körút 20.
Krausz S. és társa
Zoltán-utca 11.
Légrády Testvérek
Váci-körút 78.
Lengyel Lipót
Vadász-utca 35/a.
Lőw Ede
Váci-körút 80.
Magyar Hírlap nyomd.
Honvéd-utca 10.
Magyar Sajtó könyvny.
Nádor-utca 74.
Márkus Samu
Báthory-utca 20.
M. k. postatakarékny.
Hold-utca 4.
Munk és Balog
Árpád-utca 12.
Pallas-irod. és nyomd. r.-t.
Kálmán-utca 2.
**Pesti Könyvnyomda-
Részvénnytársaság**
Hold-utca 7.
Pesti Lloyd-társulat ny.
Dorottya-utca 14.
Pollák Elkán
Nagykorona-utca 21.
Schlesinger Vilmos
Honvéd-utca 2.
Thália-nyomda
Pannonia-utca 6.

VI. ker. (Terézváros).

Adler Mór
Laudon-utca 6.
Andal Gyula
Szondy-utca 11.

Bendner Győző
Gyár-utca 42.
Berkovits János
Teréz-körút 40-42.
Biraucz és Társa
Amazon-utca 6-8.
Brett testvérek
Szondy-utca.
Breuer Mihály
Lovag-utca 2.
Bróza Ottó
Váci-körút 17.
Bruck és Társa
Nagymező-utca 5.
Budapesti Ujságn.
Szondy-utca 10.
Eberle József és Társa
Podmaniczky-utca 43.
Európa, Irod. és ny. r.-t.
Ó-utca 12.
Express-nyomda
Váci-körút 39.
Fővárosi nyomda stb. r.-t.
Podmaniczky-utca 39.
Fried és Krakauer
Lázár-utca 15.
Fuchs Samu
Teréz-körút 43.
Gergely Miksa
Lázár-utca 2.
„Globus“
Aradi-utca 8.
Glücksellg M.
Hunyady-tér 7.
Goldschmied Testv.
Révay-utca 1.
Gutenberg-nyomda
Király-utca 10.
Herrman Ignác
Szerecsen-utca 20.
Hornyánszky Viktor
cs. és kir. udv. könyvny.
Aradi-utca 14.
Kápolnai Adolf
Gyár-utca 23.
Kaufmann, Woltitz és tsa
Vörösmarty-utca 52.
Korvin Testvérek
Révay-utca 14.
Kunosy Vilmos és Fia
Teréz-körút 38.
Löbl Dávid és Fia
Nagymező-utca 26.
M. á. v. menetjegy-ny.
Csengery-utca 33.
Minerva ny. (tul. Gansl Zs.)
Szerecsen-utca 7/9.
Muskát Miksa
Szondy-utca 4.
Orsz. közp. közs. ny. r.-t.
Váci-körút 61.
Pollacek Mór
Podmaniczky-utca.
Posner K. Lajos és Fia
Csengery-utca 31.
Radó Izor
Szerecsen-utca 13.
Radó Vilmos
Ó-utca 2.
Rigler József Ede r.-t.
Rózsa-utca 55.

Rózsa Iz.
Podmaniczky-utca.
Schmeicz Izidor
Izabella-utca 70.
Schmidl Sándor
Szerecsen-utca 6.
Schwartz Testvérek
Podmaniczky-utca 35.
Singer Lipót
Ó-utca 15.
Székely Viktor
Ó-utca 15.
Wellesz Béla
Uj-utca 37.

VII. (Erzsébetváros).

Árpád kö- és könyvny.
Valero-utca 9.
Athenaeum Ir. ny. r.-t.
Kerepesi-út 54.
Bárd Jakab
Almásy-utca 5.
Biró Albert
Klauzál-utca 35.
Elek Lipót
Kertész-utca 20.
Erzsébetvárosi könyvny.
Dohány-utca 29.
Fichner Á. és fia
Csömöri-út 13.
Galitzenstein H.
Kertész-utca 25.
Garai Mór
Károly-körút 3.
Gelléri és Székely
Kerepesi-út 34.
Gross és Grünhut
Jósika-utca.
Grünwald Ödön
Wesselényi-utca 4.
Hedvig Imre
Wesselényi-utca 9.
Hedvig S.
Dohány-utca 12.
Kellner Gerson
Csányi-utca 13.
Krammer és Erhardt
Csömöri-út 28.
Löbl Mór
Király-utca 27.
Löblovitz Zsigmond
Csömöri-út 78.
Lusztig Mór
Kertész-utca 37.
Markovits és Garai
Rombach-utca 10.
Mermelstein Fülöp
Wesselényi-utca 11.
Nagel István
Vörösmarty-utca 14.
Neuwald Illés
Dohány-utca 44.
Pannonia-nyomda
Rombach-utca 8.
Propper Leó
Erzsébet-körút 35.
Reform-nyomda
(Weisz Á.)
Rombach-utca 5.
Reich Ármin
Dohány-utca 84.
Roth Mór és Társa
Kertész-utca 23.
Spatz Henrik
Dob-utca 55.
Stern Péter
Kazinczy-utca 35.

Világosság
Dohány-u.- és Nyár-utca
sarkán.
Vészi Gerzson
Wesselényi-utca 27.
Wiesinger József
Wesselényi-utca 30.
Zeisler M.
István-tér 17.

VIII. ker. (Józsefváros)

Anglo-nyomda
Baross-utca 47.
Budapesti Hírlap nyomd.
Rökk-Szilárd-utca 4.
A Nap ujs.-váll. nyomd.
Rökk-Szilárd-utca 9.
Corvina-nyomda
Baross-utca 4.
Özv. Fried Ignácné
József-utca 24.
Fritz Ármin
József-körút 9.
Hell I. Ede
Luther-utca 4.
Klein Vilmos
Kerepesi-út 73.
Kohn Simon
József-körút 10.
Kossuth Lajos-nyomda
Tisza Kálmán-tér 6.
**Könyvnyomdászok Szak-
köre tanfolyamának**
kísérleti nyomdája
Tavasmező-utca 15.
Lipinszky és társa
Nap-utca 19.
Otthon-nyomda
Mária-utca 42.
Révai és Salamon
Üllői-út 18.
Rózsa Kálmán és Neje
Szentkirályi-utca 30.
Spitzer Márk
Békkocsis- és Német-utca
sarkán.
Stephanem ny.
Szentkirályi-utca 28a.
Szent László-nyomda
Rökk Szilárd-utca 28.
Nemzetközi könyvny.
Kőfaragó-utca 10.
Uránia-nyomda
Mária-utca 11.
Weissenberg Ármin
József-körút 16.

IX. ker. (Ferencváros).

Engelmann Mór
Vámház-körút 15.
Harsány Emil
Lónyay-utca 7.
Mezei és Panker
Soroksári-utca 4.
Műszaki Ir. és ny. r. t.
Soroksári-utca 5.
Pátria-nyomda r.-t.
Üllői-út 25.

X. kerület (Kőbánya).

Első kőbányai könyvny.
Jászberényi-út 1.
Merendiák Károly
Liget-tér 4.

GRAFIKAI SZEMLE

HAVI FOLYÓIRAT A GRAFIKAI IPARÁGAK SZÁMÁRA

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓ-
HIVATAL

Budapest V, Hold-utca 7

A KÖNYVNYOMDÁSZOK SZAKKÖRÉNEK
HIVATALOS KÖZLÖNYE

ELŐFIZETÉSI ÁR

Egész évre 4 kor., fél évre 2 kor.
Egyes szám ára 40 fillér

Szaktanfolyamunk.

A *Fischer és Mika* betűöntő cégtől újabb adományképpen legujabb díszményeinek ötös sorozatát kaptuk; e kitűnően használható díszítőanyag gyakorlati földolgozása azonban már csak a jövő esztendei tanfolyamok dolga lesz.

A jövő esztendei tanítás előmunkálatai megkezdődtek. Fölvívást intéztünk a grafikai iparágak jelesebb képviselőihez, amiben arra kértük őket, hogy szakbeli tapasztalataikat kisebb-nagyobb tanfolyamokon közöljék a tanulni vágyó magyar nyomdászokkal. Több oldalról kapott ígéretek alapján szakörünk jövő esztendei tanfolyamainak a sikere máris biztosítva látszik.

* * *

XXVI. és XXX. előadás 1905. évi április hó 3-án és 30-án. Tárgy: **Vázlatkészítés és a szedés gyakorlati oktatása. V. A könyvcím. Ifj. Aigner Antal, Butkovszky Bertalan, Kún Kornél, Löwy Salamon, Novák Alajos, Prüner Arnold, Radnai Mihály és Stalla Márton** közreműködésével tanította: *Mitterszky József*. A próbaszedéseket nyomtatta: *Bauer Henrik*. Az előadás anyagát összefoglalta: *Novák László*.

A könyvcím szedése igen fontos része a könyv előállításának. Még ma is széltében el van terjedve az a szokás, hogy a szedő szaktudását valamely könyvcím szedésével próbálják ki. S méltán, mert az e fajta munka — ha még olyan egyszerű is — valóságos próbaköve a szedő értelmességének, izlésének és technikai tudásának. Könyvkereskedők és kiadók állítása szerint a könyv kelendőségére nézve jelentékeny hatása van annak, hogy jól oldotta-e meg a szedő a címszedés föladatát. A szép boríték — mert hiszen ha könyvcímről van szó, akkor nem csupán a belül levő címet értjük, hanem legtöbb esetben magát a külső borítékot is — sokkalta jobb hatást tesz a vevőközönségre s ennél fogva a vásárlási kedvet is könnyebben felköltheti, mint az esetlen, csúnya. Ez különben elég természetes dolog.

A legelső tipográfusok nem ismerték a könyvcímet. Éppen úgy az őket megelőzőt másolók sem. A könyv első lapja azon módon kezdődött, mint a többi kolumna; mindössze ez a két szó jelezte a

könyv kezdetét: Incipit liber (német nyelvű könyveknél: Hie begynnet; franciáknál: Cy commence le livre). Csak a XV. század vége felé jelenik meg itt-ott a könyvcím legrégebb őse, amennyiben a könyv első szavaival némely könyvnyomtató a tartalom rövid megjelölését vette. Egy 1486-iki bibliának a kezdő szavai például ezek: „Textus Bible“. Közvetlenül utána kezdődik aztán a folyó szöveg. Aldus Manutiusnak Velencében 1501-ben megjelent Virgiliuskiadásában külön címdaldalt látunk: fölül renaissance-stíliu homlokléc, alatta a „Virgilius“ szó, ez alatt pedig Manuziók nyomdász-címere (horgonyra tekerőző delfin; jobbról-balról megtörve az AL és DUS betűk).

A mai értelemben vett könyvcímet, tehát az olyant, amely a tartalom jelzésén kívül a szerző meg a kiadó vagy a nyomdász nevét, a kiadás helyét és idejét is magában foglalja, a XVI. század sajtótörvényeinek köszönhetjük. Ezek legtöbbje szerint ugyanis a könyv elején föl kell említeni a szerző meg a kiadó nevét és lakóhelyét. Így aztán a kolofon, melyet addig — rendszerint tölcserformára — a könyv végére szedtek, előre került s lassankint kialakult belőle a mai értelemben vett címdaldal. Hogy a kolofonból fejlődött ki a könyvcím: az is bizonyítja, hogy az első címdaldalakat kivétel nélkül tölcserformára szedték.

A könyvcím sokszor egyetlen könyvben is több oldalra terjedhet. Előfordulhat például egy és ugyanazon könyvben: a) borítékcím, b) gyűjtőcím, c) főcím, d) ajánló cím, e) fejezetcím, s lehet, hogy ezek mindegyike külön oldalt foglal el. A borítékcímet, mint tudjuk, rendszerint vastagabb papirosra nyomtatják s ez a könyv külső köntöse mindaddig, míg könyvét a vevő be nem kötteti. A gyűjtőcímet több kötetből álló műveknél alkalmazzák, még pedig rendszeren páros számú oldalon, a főcímmel szemben. A gyűjtőcím legfő szövege például ez: „A grafikai művészetek fejlődése a jelenkorig“. A vele átellenes főcímé pedig: „A könyvnyomtatás és könyvdíszítés iparművészete. Irta: Czakó Elemér.“ E sorokon kívül van még természetesen több más, részben az íróra, részben pedig a kiadóra vonatkozó sor is.

A dolog természetéből folyik, hogy a gyűjtőcím csak ritkán, gyűjteményes munkáknál használatos.

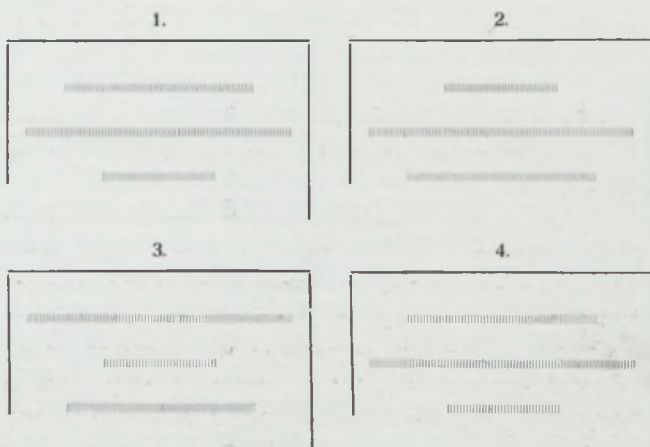
Az ajánló cím is elég ritka már manapság. Főképpen költeménykötetekenél használatos. Szövege lehet hosszabb vagy rövidebb, a szerint, aminő hosszú annak az embernek a prédikátuma stb., akihez az ajánlást intézik. Az ajánló cím szedésére ez okból bajos is szabályt alkotni. Szedje úgy a mesterszedő, ahogyan esetről-esetre jönnek látja. A szerző úgyis a kelletinél többet szokott beleszólni a dologba s gyakran még az alkalmazandó betűfajtát és betűnagyságot is ő határozza meg.

A fejezetcím ma már csak régies beosztású, nagyobb és díszesebb művekben kerül külön lapoldalra. A modern könyvcsináló a könyv minden oldalán teljes-formátumos négyszöget akar látni s ezért a vákátok meg egyéb üres helyek mellett a külön oldalt képező fejezetcímet sem állhatja ki. Amennyiben mégis használnók, a fejezetcím tengelyének az oldal közepe fölé kell kerülnie.

Amit rossz magyarsággal szennycímnek, helyesebben szennyfogó címnek nevezünk, az a legtöbb esetben nem más, mint külön kolumnává alakított fejezetcím. Az igazi szennycím a régi időkben általánosan használt, a főcím elé tett s ezt a bemocskolás ellenében mintegy védő külön lapból állott. Még ma is látjuk akárhány munkában a boríték, illetőleg kötés meg a főcím között a külön oldalt elfoglaló egy-két soros szennycímet, de értelme így nincs. Egyszerűen papirospocsékolás.

A címszedésbeli divatok két fő képviselőjéül a lipcsei rendszer szerint való, meg a mostan divatozó, úgynevezett „modern“ könyvcímeket vehetjük. A sorrendezés e két fajtája egyaránt divatozik ma. A közben rövid ideig virágzott „szabad irányú“ munkálkodást az eltolt sorok jellemezték, de külön szedés-stílusnak a szabad irányt ma már nem számíthatjuk.

A lipcsei módra való címszedés fő elve, hogy a sorok bizonyos arány szerint váltakozó hosszúságúak legyenek. A sorok alakításakor ezek az alapformák:

Ez alapformák elsejét tartják a legtökéletesebbnek, még pedig azért, mert a szabadon lebegő ornamentumhoz illően lefelé keskenyedik. A szedő törekvése tehát az legyen, hogy a cím legfőbb sorai ilyenformán alakulhassanak; a cím többi szövegéhez aztán bátran alkalmazható a többi forma is. Az egyik alapformának a végső sora azonban egyszerűs mind a következő forma első sorát kell hogy képezze.

A sorok úgynevezett *modern* elrendezése, amire mesterszedőink java része mint a címszedés egyetlen helyes módjára esküdözik, valamint a tölcserformára való soralkotás is: régi, nagyon régi dolog, mindenesetre régiebb, mint a lipcsei szabályok szerint való címszedés. A XVI. század olasz és német könyvnyomtatói úgyszólván nem is ismerték a soralakítás más módját.

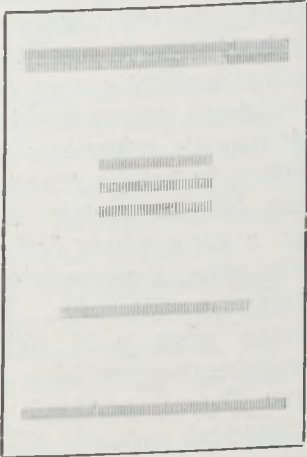
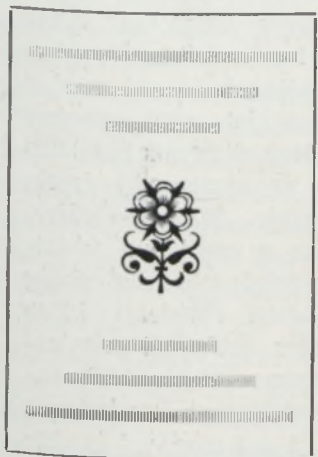
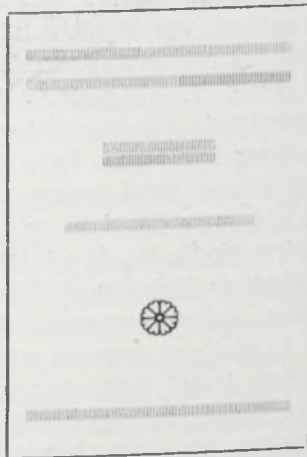
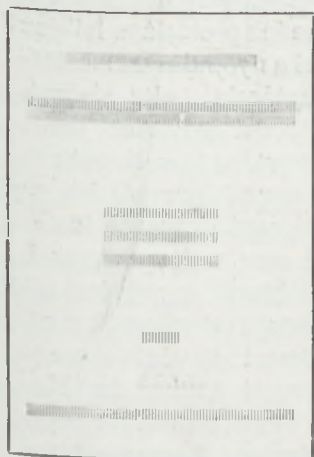
A modern könyvcímre vonatkozólag fő elv, hogy az mondatok szerint sorcsoportokká, illetőleg betűnégyszögekké alakíttassék. A cím szövegének értelmes tagolása annál fontosabb, mert hiszen a cím is csupa — bár csonka — mondatból áll. Ebben a címben például: „A grafikai művészetek fejlődése a jelenkorig“ benne foglaltatik annak az értelme is, hogy „e könyvben leiratik“ stb. A mondatnak tehát főképpen az igéje marad el a könyvcímeknél. A modern irányú címszedésnek egy további fontos elve, hogy az egész mondat egyetlen betűnagyságból legyen szedve. Amíg tehát a lipcsei módszer követője az imént említett mondatot talán három sorba is széjjeltagolná (ígyen: A — grafikai művészetek fejlődése — a jelenkorig), s mindegyik sort más-más nagyságú betűből szedné össze: a modern irányban dolgozó betűszedő négyzetes formában folytatólagosan szedi az egészet, még pedig egy és ugyanazon nagyságú betűkkel. Ugyanez áll a könyvcímekben előforduló többi mondatra: a tartalmat részletező, a könyv szerzőjét, a kiadás körülményeit stb. ismertető mondatokra nézve is. Kivételek csak a szerző prédikátuma tekintetében van helye, amit tudvalevőleg jóval kisebb betűvel kell szednünk, mint magát a szerző nevét.

A modern könyvcím sorainak csoportosítására a következő oldalon példákat hozunk föl. E példákat azonban nem szabad szabály értékével bíró sémakul tekintenünk, mert hiszen e tekintetben szinte végtelen sok lehet a változat.

Lipcsei meg modern irányú címszedésnél egyaránt kívánatos, hogy a cím ne álljon túlságosan sok mondatból, úgy hogy három-négy, legföljebb öt sorcsoportba könnyű szerrel befoglalható legyen az. Ha több csoportot csinálunk: nyugtalanná lesz a cím; ha pedig mindössze egy-két csoportból áll: monoton.

Betűváltás dolgában a fősor sikerülte az irányadó; mindenekelőtt tehát ezt a sort kell leszednünk

s csak ha sikerült képet mutat: próbálkozhatunk meg azzal, hogy a többi sort is hozzá alkalmazzuk. Ha a fősorok nagybetűsek, a többi sort is lehetőleg nagybetűsnek szedjük, még pedig ugyanegy betűfajból. Hogy mennyiben jobb a nagybetűs sor a kisbetűsnél: erre nézve utalunk folyóiratunk ezidei 28. oldalára. Magától értetődik, hogy betűválasztáskor első sorban csak az a betűfajta jöhet számba, amelyből a könyv folyó szövege van szedve, s annak is csak a közönséges vastagságú, félkövér meg esetleg a kövér változata. Csak nagy szükség

esetében szedhetjük a címet a szövegtől némileg elütő, például groteszk betűből. Természetesen magának a könyvcím sorainak is lehetőleg egy betűfajból kell szedődniök. Különösen mediaevalis betűnek antiquával sohasem volna szabad összerakulnia egy lapon. Rendkívül rút és szembántó az is, ha keskenyebb meg szélesebb betűfajta is van a kolumnán. Ne kössük magunkat minden áron a modern irányhoz; ha betűanyagunk fogyatékosága miatt ily módon nem tudunk teljesen kifogástalan sorokat előállítani: próbálkozzunk meg a lipcsei módszerrel avagy kíséreljük meg a sorok tölcserés

formára, esetleg eltoltan való alakítását; hátha úgy jobban sikerül a dolog.

A cím súlypontja mindig a legszélesebb sorban, a fősorban van, amelynek okvetlenül a kolumna felső felén kell lennie. De úgy sem kifogástalan a cím, ha a fősora egészen az oldal felső szélére szorul. Ritka esetben tudjuk az ilyen sort alul alkalmazott szöveggel vagy ornamentummal kellőképpen ellensúlyozni. A lipcsei módszer követésekor efféle bajnak nem igen vagyunk kitéve: egyszerűen külön sorba vesszük a fősort rendszerint megelőző névelőt, s a fősor maga így lejjebb szorul. A modern irányú munkánál ez azonban — mint már említettük is — tilos dolog. Hogy a modern címszedésben a névelőt meg a kötőszót nem szabad külön sorra alakítanunk, minden esetre logikus dolog, mert hiszen az ilyes szó éppen olyan fontos része a mondatnak, akár a többi; de a lipcsei rendszerrel sok esetben megkönnyült segedelmmel a soroknak a papiros fölületén való tetszetős elhelyezése.

Igen gyakran címet, könyvkereskedői szignumot vagy más egyebet kell a címoldalon elhelyeznünk. Ilyenkor ügyeljünk arra, hogy „erősség“ dolgában a fősor azzal kellően harmonizáljon. Ha többszínűre akarjuk nyomtatni a könyvcímet: lehetőleg a fősort, az ornamentumot vagy a címerfélét válasszuk ki egyik színül.

A könyvcímbebeli mondatok végéről a pontot manapság általában el szokás hagyni. Azzal okolják meg ezt az ortográfiai szabálytalanságot, hogy a pontféle — különösen a nagyobb-betűs soroknál — már a viszonylagos kicsinysége miatt is zavarólag hat. Ez a felfogás tökéletesen helyes; csak az a baj, hogy az interpunkció elhagyását sokan a túlságba viszik, úgy hogy sokszor valóságos hibák állanak elő e réven. Mint mindenben, úgy ebben is a bölcs mérséklet az, amit legjobban ajánlhatunk.

A vázlatkészítéssel kapcsolatos előadásokban sok olyan tudnivalóról volt szó, amely általános érvényű, s ezért a könyvcím szedéséről szólva, nem ismételjük meg ezeket, hanem egyszerűen utalunk rájuk. Különösen figyelmébe ajánljuk olvasóinknak az idei Grafikai Szemle 26., 27. és 28. oldalain elmondottakat.

***

XXXII. előadás 1905. évi május hó 14-ikén. Tárgy: **A könyvnyomtatás története.** Előadó: *Tanay József.*

Az előadás kivonatos ismertetése: Hazánknak első könyvnyomtatója — mint tudjuk — Hess András volt, akinek életéről azonban nem sokat tudunk. Nevéből következtetve, német embernek kellett lennie. 1471-ben Velencében dolgozott, ahonnan Karai László budai prépost, Mátyás királyunk alkancellárja, nagy áldozatokkal Budára hívta. A nyomda föl-

szerelése a tudós főpapnak mintegy 2000 ezüst forintjába került, amin — ha az ott készült nyomtatványokat szemléljük: nem is csodálkozhatunk, annyira kitűnő fölszerelésű volt a budai műhely. Betűi nem gótikus metszésűek voltak, mint az a korbéli könyvnyomtatók legtöbbszöréi, hanem már bátran az úgynevezett antiqua betűfajtaéhoz számíthatók.

Karai László és Hess András nyomdájának legelső terméke valószínűleg a „Magni Basilii de legendis poetis” című munka volt. Bizonyossággal azonban e kérdés még nincs eldöntve. A munka kolofonjából következtethető a fentebbi állításnak igaz volta; ez ugyanis így hangzik: „Sic finis libelli Basilii est per A. H.” A rövidítést úgy látszik egész bátran „Andream Hess”-re egészíthetjük ki. Évszám azonban nincs e művön.

1473 június 5-én jelent meg aztán a budai nyomda jelentékenyebb terméke: a *Chronica Hungarorum*. *Chronicon Budense*-nek is nevezik, de nem ez az igazi címe. Hatvanhét oldalra terjed, s vastag fehér papirosra nyomtatták. A magyarok történetét ismerteti két részben, a honfoglalástól egészen Mátyás király koráig. Kolofonja így hangzik: „Finita Bude Anno dni M.CCCC.LXXIII. in vigilia penthecostes: per Andream Hess”. A belőle máig megmaradt példányok száma kilenc.

Mi lett a budai nyomda sorsa: nem tudjuk. 1473 óta semmi adat sem Hessről, sem a nyomdáról. Ballagi azt hiszi, hogy valami elemi csapás pusztíthatta el azt, mert Hess halála esetén bizonyára akadt volna a külföldön dolgozó magyar származású könyvnyomtatók között olyan, aki a fényes udvaráról Európaszerte híres Budára szívesen eljött volna. Mert volt ám magyar származású könyvnyomtató a külföldön elég szép számmal. Szebeni Tamásnak például 1472-től 1481-ig Mantovában, majd Modenában saját műhelye volt. Feketealmi Holló András 1476-tól 1486-ig Velencében, Erdélyi Bernát 1478-ban Padovában, Dalmatinus György 1480-ban Velencében, Feketealmi Márton 1481-ben ugyanitt, Magyar Péter 1482-ben Lyonban volt könyvnyomtató. Nevükről ítélve, biztosan hazánkfiai voltak, valamint a későbbi időből Garay Simon (Velence 1491), Basay Ungarus (Cremona 1494), meg a pilseni Bakatár Miklós is.

De még egy adat teszi valószínűvé azt a föltevést, hogy a budai nyomdát elemi csapás pusztította el. Vitéz János főpapunk 1492-ben Bécsben járt, s az ott dolgozó könyvnyomtatót, Winterburger Jánost mindenáron rá akarta venni, hogy nyomdáját helyezze át Budára. Ha a budai nyomda szerelvénye ez időben még megléte volna: egyszerűen csak valami vándorló tipografust kellett volna hozzá fogni.

A XV. század végén s a XVI-iknak elején szép számmal voltak Budán kiadással is foglalkozó könyvárusok, de nyomda híján külföldön kellett dolgoz-

tatniok. Így Nürnbergben (Koberger Antal hírneves műhelyében) nyomódott 1484-ben a Szent István jobbkezeről szóló magyar ének. Ez a munka elveszett vagy lappang; magyar nyelvű nyomtatványaink legrégebbjének Komjáti Benedek „Az Zenth Paal leueley magyar nieluen” című nyolcadrétű könyvét ismerjük, amely Krakkóban 1533-ban nyomódott Vitoris Jeromos nyomdájában.

Krakkón kívül Bécsben is nyomtattak ez időben magyar munkákat, de Magyarországon az első magyar nyelvű nyomtatvány csak 1537 körül nyomódott, még pedig a Nádasdy Tamás horvát bán költségén berendezett Sárvár melletti ujszigeti nyomdában. E nyomda vezetője Abádi Benedek protestáns lelkész volt, ki Krakkóban sajátította el a nyomdászat mesterségét. A Magyarország határain belül elsőnek nyomtatott magyar könyv Erdősi Sylvester János magyar nyelvtana. Hiba, ortográfiai következetlenség bőven akad benne, de ennek nem Abádi az oka, hanem rövid ideig Ujszigeten dolgozott ismeretlen elődje, ki úgy látszik: nem tudott magyarul. Különbösen Abádi is inkább fölládozta a művészi kivitel, csakhogy a munka idejekorán jelenhessék meg.

Az ujszigeti nyomda működése 1542 végével megszűnt. Abádi Wittenbergába ment Luther és Melancthon igéinek hallgatására, s évek múltával visszatérve, Szegeden lett lelképásztor. A szorosabban vett Magyarországon nem is volt nyomda ezután 1558-ig, amikor vándor könyvnyomtatóink egyik legkiválóbbika, Huszár Gál protestáns lelkész Magyar-Óváron tűnt föl rozoga fasajtójával.

Izgalmas, üldöztetéssel teljes élete volt szegény Gál papnak. Reformátoroskodása miatt már fiatalabb korában is halálra kerestette az esztergomi érsek, Oláh Miklós. Őelőle menekült Magyar-Óvárra, ahol a város német őrségének a kapitánya védelmébe vette, a reformációhoz szító lakosság pedig lelkészévé választotta. 1557-ben rövidebb időre Bécsbe ment, s itt Hoffhalter Ráfáeltől annyira mennyire megtanulta a könyvnyomtatást. Visszatérve Óvárra, pártfogói segédelmével kezdetleges fölszerelésű nyomdát állított, s azt magával is vitte majdani bujdosó-utjára. 1560—62-ben Debrecenben, 1570—1573-ban Komjátiban nyomtatott; kassai, révkomáromi, nagyszombati és pápai tartózkodása idejéből azonban nincsen emlékün. Valószínű, hogy Komjátiban Bornemissza Péter váltotta magához a nyomdát, s egy lengyel származású könyvnyomtatóval, Mancskovics (másként Farinola) Bálinttal nyomtatott tovább. E föltevés szerint a nyomda a nyitra vármegyei Komjátiról Semptére, majd Detrekő várába, illetőleg az e mellett lévő Rárbok községbe került. 1584 után Galgócon találjuk Mancskovicsot, 1590-ben pedig Vizsolyban, Abauj vármegyében, ahol e hányatott életű vándor nyomdászunk Károli Gáspár híres bibliáját nyomtatta.

Huszár Gál Pápán halt meg 1575-ben. A pestis ragadta el. Fiának, Dávidnak, szintén volt nyomtató-sajtója.

A XVI. század magyar könyvnyomtatásának a története meglehetősen zavaros; bizonyosat csak kevés könyvnyomtatóról tudunk, s ezek is majd itt, majd meg amott tűntek föl. A könyvek kolofonja nem ad mindig megbízható útmutatást nyomtatási helyükre meg a nyomdász személyére nézve; hiszen a vallási türelmetlenség korában az üldözött könyvnyomtató nem egyszer hamis helynevet nyomtatott a könyvére, hogy ezzel tévedésbe ejtse az üldözőit.

Sok tekintetben köd borítja a két Hoffhalternek a működését. Az öregebbitől, Ráfáeltől tanulta el Huszár Gál a könyvnyomtatás mesterfogásait — mint azt már említettem is, — de a vallási türelmetlenség miatt Hoffhalternek nem volt soká maradása Bécsben. 1565 körül jött Magyarországra, hol itt, hol ott állapodva meg a sajtójával. Előbb Debrecenben, majd fiával, Rudolfal egyetemben Nagyváradon találjuk; 1567-ben Gyulaféhevárra került „királyi könyvnyomtató“-ként végezte be e városban viszontagságos pályafutását. Fia Rudolf még vagy hat esztendeig nyomtatgatott az erdélyi fejedelem székvárosában; azután ismét folytatta kóbor életét; időbeli sorrendezetlenül Alsó-Lendva, Dráva-Vásárhely (Nedelic), Debrecen és Nagyvárad azok a helyek, ahol még föl-tűnik. Azután nyomát veszítjük. Érdekes, hogy Hoffhaltereknek már öntött hangjegytípusaik is voltak.

Sokat kóborolt vándornyomdászunk még Manlius János is, aki 1582-ben tűnik föl Német-Ujváron; a később Monyorókeréken, majd Német-Lövön, a sopronmegyei Keresztúron meg Sárváron is megfordult; hogy végül hová lett: nem tudjuk.

E szegényvándornyomdászoknak köszönhető, hogy a reformáció igéi oly gyorsan terjedtek Magyarországon. Valami szent lelkesültség lehetett az, ami ezeket az embereket arra készítette, hogy dacolva üldöztetéssel, nyomorúsággal: városról városra vándoroljanak, s szóval meg a betű hatalmával hirdessék az új vallás igéit.

A pápizmus mihamar belátta, hogy üldözéssel, megfélemlítéssel nem tudja a protestantizmus terjedését megakadályozni. Új fegyvert vett föl az arzenálisába: a betűvel betűt állított szembe. Nagy-szombatban 1577-ben Telegdy Miklós a saját házában és a saját költségén nyomdát alapított, azt a nyomdát, amely a jezsuiták kezében később hatalmas segítő eszköze lőn az ellenreformációnak, s amelyből idővel a mi mostani egyetemi nyomdánk lett.

A Királyhágón inneni Magyarország XVI. századbeli nyomdászatának ez a rövidre fogott története. Lássuk most, mi történt ez időben Erdélyben, amely nemzeti fejedelmei alatt hosszú időközön által külön kis állam volt.

1534-ben, tehát még az ujszigeti nyomda föllátása előtt, volt már Erdélyországnak nyomdája, még pedig Brassóban. Honter János, az erdélyi szászok nagynevű reformátora állította ezt a műhelyt avégből, hogy hitvitázó meg egyéb iratainak nyomtatása miatt ne kelljen a messze külföldre fáradsa. A nyomdász mesterséget valószínűleg Baselben tanulta, s amellet ügyes fametsző is volt. Nyomdája, természetesen alaposan megmodernizálva, még ma is megvan. Most „Gött János fia“ cég alatt ismeretes.

Honter János nyomdájában egyáltalában nem készült magyar munka. A nagy reformátor csupán latin, görög és német könyveket nyomtatott. Az erdélyországi első magyar könyvnyomtatóknak tehát bizvást Heltai Gáspár kolozsvári lelkészt meg társát Hoffgreff Györgyöt tekinthetjük, akiknek az akkori időkhöz képest nagyszabású nyomdája 1550-ben kezdte meg a működését. A nyomda két tulajdonosa örökös viszálykodásban töltötte az életét: majd széjjelváltak, majd megint összekerültek, míg végre 1558-tól kezdve Heltai végképpen magához váltotta a nyomdát, élte fogytaig hatalmas irodalmi és nyomdászti munkássággal szolgálva vallásának és a magyarságnak. Özvegye, majd pedig fia, ifjabb Heltai Gáspár örökölte később a műhelyt, amely végül 1601-ben — amint a hagyomány tartja — a református kollégium tulajdonába jutott.

Alapítottak a XVI. század folyamán Erdélyben egyebütt is nyomdákat. Abrudbányán például 1569 körül Karádi Pál unitárius püspöknek is volt nyomdája, Hoffhalter Ráfael pedig — mint tudjuk — 1567 körül János Zsigmondnak udvari nyomdásza volt Gyulaféhevárott. 1575 körül Nagy-Szeben városának is volt már nyomdája, s azóta is van, megszakítás nélkül. Sőt még oláh nyomdára is akadunk ebben a században: két oláh ember, Sierbán és Marián, 1582-ben oláh nyelvű bibliát nyomtatott Szászvároson. Mind e műhelyek azonban jelentőség dolgában meg sem közelítették a Heltai Gáspár kolozsvári nyomdáját.

Az 1600-tól 1800-ig terjedő két évszázad bátran tárgyalhatjuk együtt: különösen hazánkban nem emelkedett a könyvnyomtatás jelentékenyebb magaslatra. Nem csupán a zavaros politikai viszonyok gátolták a könyvnyomtatás fejlődését, hanem a frissen életre kelt cenzura is. A reakció, a maradiság minden országban egyformán üldözte azokat az írókat és könyvnyomtatókat, akik neki nem tetsző vagy érdekeit veszélyeztető iratokat mertek napvilágra hozni. S mert a megtorlás rendszere gyöngének bizonyult az egyes könyvnyomtatók fanatizmusával szemben: a hatalmasok széltében át kezdtek térni a megelőzés rendszerére, vagyis a cenzurára, amely kisebb-nagyobb mértékben a világ minden elmaradottabb államában még ma is fönnáll.

Nehezen áttekinthető, száraz adathalmaz volna

összes könyvnyomtatóink név szerint és működési hely meg idő szerint való felsorolása, s volna közöttük akárhány olyan egyszerű üzletember, akinek bizony sem anyanyelvünk, sem a könyvnyomtatói művészet nem sokat köszönhet. Elégedjünk meg hát azzal, hogy a két évszáz legkiválóbb nyomtatóit vonultatjuk el lelki szemeink előtt, azokat, akik méltán megérdemlik, hogy minden magyar nyomdász a szívébe vésse emlékezetüket.

Még a XVI. század második felében jelentékeny műhelyt alapított Bártfán Gutgesell Dávid. 1598-ban Klösz Jakabé, későbbben pedig Bártfa városáé lett ez a nyomda, s munkáinak kiállítása az akkori időkhöz képest eleinte igazán szép és gondos volt. A város birtokában azonban lassankint mind-mind szűkebb lett a munkaköre, míg végre egyáltalában meg is szűnt. 1715-ben a kassai jezsuiták megvették, s a maguk kassai nyomdájához csatolták.

A fölvidéki magyar könyvnyomtatásban jelentékeny állást foglalt el Lőcse városa is. Az első nyomdát Klösz Jakab állította itt, aki Bártfáról került ide. A lőcsei későbbi tipográfusok, a Breuer-család kezében ez a nyomda elsőrendű műhellyé lett, s termékei sok tekintetben megállják az összehasonlítást a külföldi kiválóbb nyomtatványokkal is. Breuer Lőrinc, majd meg utóda János, valóban mesterei voltak a könyvcsinálásnak.

Körülbelül száz esztendeig virágzott Lőcsén a Breuer-család. 1725-ben nyomtattak utoljára.

A debreceni városi nyomdának mozgalmas történetéből csak azt emeljük ki, hogy 250 forint tartozás fejében lett 1630 körül az öreg Lipsiai Rheda Pál nyomdája a város tulajdona, s többszörös leégés meg elpusztítás dacára mai napig megvan, sőt a szerény kezdetből viszonylag elég tekintélyes nyomdává fejlődött. Három-évszázados főnnállása idején megbecsülhetetlen szolgálatokat tett e nyomda a magyar protestantizmusnak.

A gyulafehérvári fejedelmi nyomdát még Bethlen Gábor alapította 1620 körül, s ennek első nyomdászai Válaszúti András és Mezleni Márton voltak. Virágkorát ez a nyomda húsz-harminc évvel későbbben, Öreg (I.) Rákóczi György és Lórántffy Zsuzsánna idejében élte, amikor a nyomdászok alig győzték a sok magyar meg oláh munka nyomtatását.

A maga idejében híres sárospataki nyomdát is I. Rákóczi György felesége, Lórántffy Zsuzsánna alapította 1650 körül, de csak huszonkét esztendeig terjeszthette e vidéken a világosságot, mert 1672-ben a jezsuiták a református főiskolát nyomdástul elűzték Patakról. Előbb Renius György, majd Rozsnyay János volt e nyomda vezetője. Utóbbi a nyomda pusztulásakor Debrecenbe menekült, s itt később a városi nyomda tipográfusaként szerepelt.

A magyarhoni nyomdaműhelyek közt csinos betűnél fogva elsőrangú helyet foglalt el a XVII. szá-

zadban a Szenci Kertész Ábrahámé, akinek egy pergamentkötéses munkája a mi Szakkörünk könyvtárában is megvan. 1640-től 1660-ig Nagyváradon dolgozott. Mikor aztán a török az utóbbi esztendőben Váradot ostromolni kezdte: Kertész Ábrahámunknak sikerült még idejében Kolozsvárra menekülnie. Nyomdáját is magával vitte, s ott dolgozott még vagy három évig. Károli Gáspár bibliájának második kiadását is, az úgynevezett váradi bibliát, e városban fejezte be. Kolozsvárról Nagy-Szebenbe költözött s e városban hunyt el 1667-ben, élte végeiglen buzgólkodva nyomdászatunk emelésén.

Eljutottunk a magyar könyvnyomtatók legnagyobbikához, Tótfalusi Kiss Miklóshoz. Olyan nagy szellem ő, annyira kimagasló kortársai közül, hogy élete-folyása fölött nem iramodhatunk el oly gyorsasággal, mint azt a többi könyvnyomtatónál tettük. Lássuk, mit mond róla életének, működésének egyik legalaposabb ismerője és kutatója, a kolozsvári Gyalui Farkas tanár:

„Tótfalusi Kiss Miklós Alsó-Miszt-Tótfaluban, Nagybánya mellett született 1650-ben. A szülei, mint annyi sok nagy és jeles embernek, szegény emberek voltak. A tehetséges és igyekvő gyerek magára vonta Horti István nagybányai papnak, a későbbi erdélyi református püspöknek a figyelmét. Ez a derék lelkipásztor segítette, gyámolította, tanította őt.

Később a nagyenyedi kálvinista kollégium nevelte Tótfalusi Kiss Miklóst, aki aztán, amint a kollégiumot végezte, iskolamesternek ment Fogarasra. Itt aztán a legnagyobb takarékosággal és szorgalommal annyira vitte, hogy évek alatt háromszázötven tallért gyűjtött magának össze.

Akkoriban az erdélyi református egyház új bibliát akart kiadni és nyomtatni, még pedig Hollandiában, hol leginkább virult a könyvnyomtatás és főként híres szép betűket tudtak metszeni. Tótfalusit Horti István és egy újabb jóakarója, a híres tudós enyedi professzor Pápai Páriz Ferenc azzal bízták meg: menjen ki Amsterdamba és ott őrkdjék a felett, hogy ne nyomják a bibliát hibásan.

Megérkezve Amsterdamba, látta, hogy milyen fejlett ott a nyomdászati ipar, milyen messze földről sereglenek az emberek oda könyveket nyomtatni. Az jutott tehát eszébe, hogy lemondva ifjúkori törekvéseiről, megtanulja a könyvnyomtatást.

Lángoló lelkesedéssel fogott a tanuláshoz. Betűket metszett, faragott, öntött, mesterségének minden ágát éjjel-nappal tanulmányozta és az a cél lebegett szemei előtt, hogy minél tökéletesebbé tegye magát ebben a rá nézve eddig idegen mesterségben.

A harmincesztendő „inas“ rövid idő alatt mestere fölé kerekedett. A fogarasi kántortanító, a szegény enyedi diák világhírű betűmetsző-művésszé válik Hollandiában. És egyszerre megrohanják min-

denfelől munkával. Angliából, Svájcban, Olaszországból, Németországból és az akkoriban virágzó Lengyelországból kapta a megrendeléseket, melyeknek alig győzött eleget tenni. Tanulókat küldtek hozzá és ő készséggel tanított, nem akarta véka alá rejteni a világosságot. Tanítványai közt volt a saját mestere is.

A Tótfalusi Miklós híre mind tovább terjedt. Firenze nagyhercege, Cosimo futárokat küldött Tótfalusihoz és ígért gazdagságot, fényes állást, csak jöjjön hozzá s tanítsa az ő embereit. XI-ik Innocentius pápa a Vatikán könyvnyomtató műhelye részére egész sereg betűt vásárolt tőle. Ázsiából Georgia fejedelme is hozzá fordult betűért. A maga népének örményféle írásából küldött egy ábécét Tótfalusihoz, hogy az után faragjon neki betűket. Tótfalusi látta, hogy azok a cifra ákom-bákom alakok nem alkalmasak nyomtatásos betűknek. Fogta magát és egészen új betűket szerkesztett a georgiai fejedelem részére.

Hírnév és dicsőség jutott Tótfalusi osztályrészeül, de ő nem feledte el, hogy mit tűzött ki céljául. A bibliát, melynek nyomtatására nem volt pénz, a saját költségén kinyomatta több ezer példányban; sőt be is köttette aranyos, díszes kötésbe. Ez a biblia szépen, gyöngybetűkkel van nyomtatva.

A legnagyobb figyelemmel végezte a nyomtatást is. Akkoriban már megvolt a Károli-féle bibliafordítás. Tótfalusi ebből a fordításból rendezett új kiadást. De magyar nyelvérzéke nem engedte, hogy némi javításokat ne tegyen a fordításon. Nem lényegbeli javításokat, hanem sajtóhibákat, néhány fordítási hibát helyesbített. Voltak ellenségei, akik ezt Erdélybe úgy vitték hírül, hogy Tótfalusi „meghamisítja a bibliát“. Persze, hogy erre nagy izgatottság keletkezett Kolozsvárt és egész Erdélyben.

Eközben Tótfalusinak a firenzei nagyherceg újból fényes ajánlatot tett, de ő minden habozás nélkül az ő kis hazájára, a bérces Erdélyre gondolt, mely őt felnevelte s mely iránt neki kötelességei voltak, olyanok, miket maga fogadott fel. Kinyomatott bibliáját összeszedte és ott hagyva dicsőséget, vagyont, mindent: hazatért hazájába.

Tíz évi távollét után 1690-ben érkezett vissza Erdélybe. Kolozsvárt telepedett meg s legelső dolga az volt, hogy az általa kinyomatott bibliát a lehető legolcsóbb árban kezdte árusítani. Aztán gyönyörű könyvnyomtató műhelyt rendezett be magának.

Ámde itthon szomorú állapotok várták. Először is a tudományok s a könyvek iránt nem volt már olyan nagy lelkesedés, mint azelőtt.

Osztrák uralom alá került az ország és a kedélyeket a politikai változások és bajok annyira lefoglalták, hogy a Tótfalusi nagy és szép tervével, hogy országos betűöntő-műhelyt állít fel, nem nagyon törődtek.

Jó módja, hírneve néhány ellenségét s irigyét még jobban felbőszítették ellene. Ismét elkezdték hircsülni, hogy ő meghamisította a bibliát.

Tótfalusi helyesirásai védelmére egy könyvet adott ki. Csak azt említem föl például arra, hogy milyen korán felüli műveltséggel és érzékkel bírt e tekintetben, hogy éppen most is egy újabb irány az ő helyesirását fogadta el s azzal ír. Egyik elve volt, hogy az idegen szavakat is magyarosan kell írni: filozófust a philosophus helyett. Ez akkor nem tetszett. Némelyeknek ma sem tetszik, de tény, hogy ma egész sereg tudós és jeles író így ír.

Ezenkívül számtalan megbosszantása és szenvedett sérelme után Tótfalusi magyar nyelven egy „Mentség“ című könyvet írt, melyben igen élesen védte magát. E könyvet úgy összeszedték s elpusztították, hogy ma csak két példánya ismeretes.

1702 március 20-án halt meg Tótfalusi. Pápai Páriz Ferenc, aki mindig pártfogolta, egész verses életrajzot adott ki róla s „Erdély fénikszé“-nek nevezte el.

Tótfalusi Kiss Miklóson kívül csak egy jelesebb betűvéső művész tud fölmutatni a magyar könyvnyomtatás történelmére. Ez pedig Kapronczai Nyerges Ádám, a kolozsvári ev. ref. kollégium nyomdájának egy időbeni vezetője, s később 1785-től 1786-ig Marosvásárhely városának könyvnyomtatója. Ő is, csak úgy mint nagynevű elődje Kiss Miklós, főképpen a keleti nyelvek ábécéinek vésésében jeleskedett. Arab és örmény betűi különösen kiválóan finom és egyenletes metszésükkel s fölülmulták az angolok és hollandusok csinálta betűket.

Nevezetes könyvnyomtatónk volt a XVIII. század végén Trattner János Tamás; Magyarországon született ugyan, de tökéletesen bécsi ember volt. Mária Terézia kegye révén igen gazdag emberré lett s 1773-ban megépíttette Bécsben a híres Trattnerhofot, amelyet sokáig Európa legnagyobb nyomdái közé számítottak. De volt nyomdája még Pesten, Varazsdon, Zágrábban, Triesztben, Innsbruckban és Linzben is, könyvkereskedése pedig e városokon kívül Sopronban, Temesváron, Besztercén, Nagyszébenben és Pancsován, Ausztriában jóformán minden jelentékenyebb városban, továbbá Lipcsében és Majna melletti Frankfurtban is. Roppant gazdagsága és nyomdáinak, könyvkereskedéseinek nagy száma mellett is a magyar irodalom keveset köszönhet neki. Aulikus, kegyhahászó ember volt s óvakodott attól, hogy olyan könyvet nyomtasson, amely a bécsi köröknek esetleg nem talált volna tetszeni. Annál termékenyítőbb volt irodalmunkra a pesti nyomda későbbi tulajdonosainak, Trattner Mátyásnak s az ifjabb János Tamásnak a működése; az utóbbi kis könyvecskét is írt a XIX. század eleji magyar nyomdákrol.

A XIX. század a szakbeli nagy találmányok kor-

szaka. A XVIII. század végéig nem sok mélyreható változás történt mesterségünkben. A betűk száma megsokasodott, a betűöntés, szedés és nyomtatás külön-külön iparágakká szakadtak széjjel, a kézi sajtót is sok tekintetben megjavították: de alapjában véve a Gutenberg megállapította könyvnyomtatási eljárás nem változott. A munkamenetben s az eszközök megalkotásában megnyilatkozó alapelvek a régiek maradtak. Csak a XIX. század elején kezdődött meg az a technikai átalakulás, amelynek következtében a sokszorosító ipart a maga ezernyi alágazatával ma már bátran nevezhetjük az összes iparágazatok legterjedelmesebbikének, leg-hatalmasabbikának.

Sok-kötetes lexikonokat tölthetne meg a sokszorosító ipar összes ágazatainak a tüzetes leírása. Emlékezhetnek még hallgatónk az e tanfolyami első előadásra, amikor a „grafikai iparágak általános áttekintése” címén vagy százfajta sokszorosító eljárást nevezünk meg. Mind e sokszorosító eljárások gyakorlása hosszú tanulmányt, alapos praxist, tehát úgyszólván mindegyik más-más embert kíván meg. Ennyire tagolódtott ma már a sokszorosító művészet, amelynek a XVIII. század derekán még csak a könyvnyomtatás meg a vele egyidős réznyomás voltak a kizárólagos képviselői.

Hazánkban — de jórészt a külföldön is — meglehetősen dicstelenül kezdődött a XIX. század nyomdászatának története. A napoleoni háborúk előbb, a szent szövetség cenzurája később: lehetetlenné tették könyvnyomtatásunkra nézve, hogy nagy föladatainak megfelelhessen. Nyomdászaink majdnem kizárólag naptárakat, imádságos könyveket meg ponyvai dolgokat nyomtattak; ha iskolás könyvet, szépirodalmi munkát vagy éppenséggel folyóiratot látunk ez időből: szinte oázisképpen szakítja meg irodalmi és nyomdai életünk pusztaságát. Hiába volt irodalmunk nagyjainak buzgólkodása: a kalendárium meg a ponyva kellett akkor a magyarnak; jó munkára csak nehezen akadt vevő.

Legjelentékenyebb műhelyünk volt ez időben az egyetemi nyomda, amelynek szabadalma volt az iskolás könyvek nyomtatására. Annyi volt a munkája, hogy egymaga nem győzte s más nyomdának is kellett adnia belőle. E nyomdában dolgozott Magyarország első stereotípörje, Bikfalvi Falka Sámuel is, kinek nevét nemrégiben elhalt historikusunk Firtinger Károly mentette meg a tökéletes elfeledéstől. Falka Sámuel különben mint rézmetsző sem tartozott az utolsók közé, egy-két helyütt elég ügyes kis metszvényeket láttunk tőle. Mindenek fölött azonban nyomdász volt.

A bécsi Trattner magyarországi rokonai: Trattner Mátyás és ennek fia Petrózai Trattner János Tamás jó magyar emberek voltak s az időbeli irodalmunk sokat köszönhet nekik. Különösen az utóbbi benső

barátságban élt irodalmunk jeleseivel s műveiknek rendszerint ő volt a nyomtatója. Kilenc esztendő nyomdászkodása alatt nem kevesebb mint 827 munkát nyomtatott, köztük 418 magyar nyelvűt, ami példátlan arány volt az akkori időkben. 34 éves korában történt halála súlyos csapás volt irodalmunkra.

A Trattnerék nyomdájából lett később a még mindig jelentékeny szerepet játszott Trattner-Károlyi-nyomda, ebből a Wilckens és Waidl-féle, majd a Pallas-nyomda.

Irodalmunkra nézve a Trattnerék nyomdáján kívül a Landerer Lajos nyomdája volt legtöbb hatással. Landerer maga kitünő szakember volt s sokszor igen jelentékeny áldozatokat hozott, csakhogy nyomdáját nagygyá s mindenféle sokszorosításra képessé tegye. A Congreve-nyomást s a domború nyomtatást például ő honosította meg nálunk.

Mikor Kossuth Lajos híres ujsága, a Pesti Hírlap megindult, Landerer vállalta magára a nyomtatását, s a cenzura minden kellemetlenkedése dacára is évek során át ő nyomtatta ezt a történelmi nevezetességű ujságot.

Landerer Lajosnak Heckenast Gusztáv volt a társa, s az ő nyomdájukból keletkezett későbbben a Franklin-Társulat. Landerer maga 1854-ben halt meg; övele kihalt a hírneves Landerer nyomdász-család, amelynek tagjai Budán 108, Pozsonyban 95, Pesten 78 és Kassán mintegy 30 esztendeig terjesztették nyomdáikkal a fölvilágosodást.

A márciusi napok beköszöntével s a szabadságharcunk idején hatalmasan megsaporodott pesti nyomdáink száma, de ez a lendület nem soká tartott, sőt az abszolutisztikus idők beálltával s a cenzura visszaállításával siralmasabb viszonyok közt tengődött a magyarhoni könyvnyomtatás, mint valaha. Annál nagyobb becslés illeti tehát az időbeli ama könyvnyomtatóinkat, akiken semmiféle megfélemlítés sem fogott ki s mentől jobban zaklatták őket, annál nagyobb szeretettel szolgálták a magyar irodalom ügyét.

A kiegyezés óta a magyar könyvnyomtatás is hétmérföldes csizmát öltött s úgy rohan előre. A gazdasági lendület, a sajtó béklyóinak részben való eltüntetése s maga a korszellem: mind-mind hozzájárultak nyomdászatunk fejlesztéséhez.

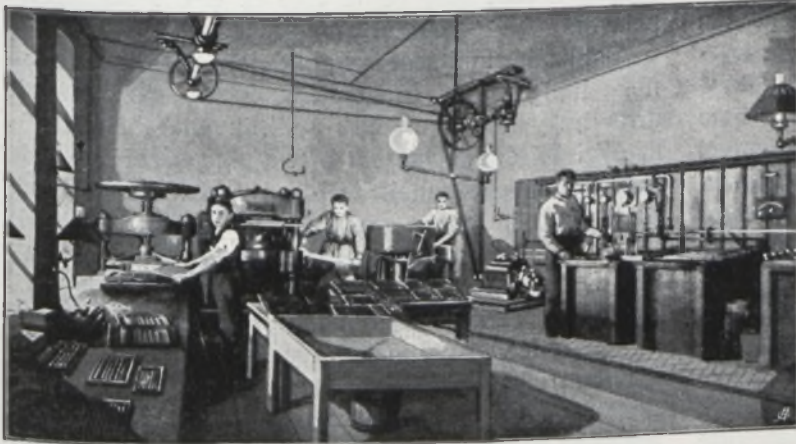
Hogy mekkorát fejlődött az utolsó 90 esztendő alatt a könyvnyomtatás, arról hozzávetőleges fogalmat alkothatunk magunknak, ha összehasonlítjuk Trattner 1817-iki statisztikáját a mostanival. Akkor mindössze 52 könyvnyomda volt hazánkban, most van 824; a szedők száma akkor összevissza nem volt több mint 150—160, most nem kevesebb mint 4120-ra teszi Szakegyesületünk a magyarországi betűszedők számát; nyomó lehetett akkor vagy 200—230, most van 760.

A szakrajz oktatása tanfolyamunkon.

Mult hónapban befejezett tanfolyamunk általában eléggé sikerültnek mondható; ami hiba itt-ott mutatkozott: mind olyan okokra vihető vissza, amelyen segíteni nem állott hatalmunkban. Így például gya-

sokszor fordul elő olyan dolog, amit sokkal világosabban, meggyőzőbben magyarázhatunk meg, ha a nyomdai szerelvénnyel, a betű, díszítő anyag stb. is ott van mindjárt a kezünk ügyében. Meg aztán a vázlatkészítés tekintetében is sok fönnakadással, idővesztéssel jár, ha a hallgatónak egy-egy sor leszedése vagy levonat készítése végett az emeletről a pincébe kell szaladgálnia. A most elmúlt tanítási esztendőben követett rendszer pedig már csak azért sem volt helyes, mert az előadókat széjjel kellett osztani, s aki fönn volt a tanteremben, nem tudhatta, hogy mi történik a nyomdában.

GALVANOPLASZTIKA.

Brendler Károly és Fiai, Bécs.

korlatiasság dolgában sok kívánni valót hagyott fenn ugyan a tanfolyam, de hát tudvalevő, hogy a gyakorlati oktatásnak legfőbb feltétele: a jól felszerelt kis könyvnyomda úgyszólván csak februáriustól kezdve állott rendelkezésünkre. Ennek tulajdonítható, hogy a tanfolyam vezetősége meg az előadói kar csak részben tudta az első tanítási esztendőre tervezett programját megvalósítani.

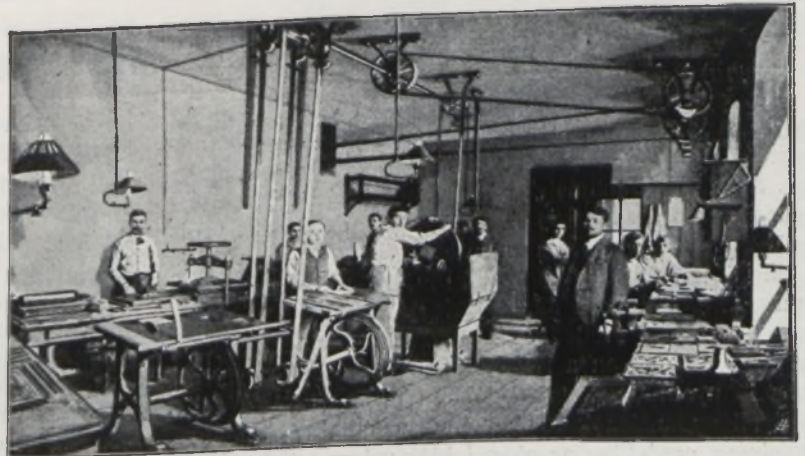
No de annál nagyobb apparátussal megyünk neki majd a jövő tanfolyamnak. Maga az a körülmény, hogy tanfolyamaink most már új és megfelelő alapokra lesznek fektetve: biztosítja a sikert. Csak az a fő dolog, hogy addig is mentől népszerűbbé tegyük a magunk erejéből való emelkedés eszméjét.

Most csak egy-két apróságot óhajtanék elmondani arról, hogy miképpen lehetne könnyíteni a jövőbeli feladatainkon. Magától értetődik, hogy amit alább elmondok, főképpen a szakrajzolás tanítására vonatkozik.

Nézetem szerint elkerülhetetlenül szükséges, hogy a szakrajzolás meg a szedés gyakorlati oktatása egyetlen helyiségben történhessen, vagyis a tanterem és a kisérleti nyomda helyisége egyesíttessék, már csak azért is, mert rajzoktatás közben

Tanfolyamaink egyik fő-fő pontjának a szakrajz-oktatást tartom. De ez a rajzoktatás, tanácslom, ne legyen nálunk nyomdászoknál másra irányítva, mint hogy a hallgatók bizonyos kezűgyességet sajátítsanak el egyes sorok, díszítések és vignettáknak úgy ceruzával, mint tollal, sőt később színesen is való rajzolásában. Ez a rajzoktatás ne kezdődjék mással, mint egyes nyomtatványok rajzolásával, amelyek mindamelllett nem szabad, hogy egyszerű másolatok legyenek, hanem mindig át legyenek változtatva és pedig úgy nagyság, mint kivétel dolgában, vagyis egyszerűsítve, avagy díszesebben is megrajzolva. Azonkívül az arányokat a mintákhoz képest vagy nagyobbakra, vagy pedig kisebbekre kell vennünk. Példaképpen mondjuk, hogy a hallgatók készít-

TÖMÖNTÖDE.

Brendler Károly és Fiai, Bécs

senek négyszeres nagyságban egy hat- vagy nyolccicerós iniciálét, először ceruzával, azután tollrajzban és végül színesen, de mindég más betűt és más kivitelben.

Már ez a téma is igen hálásnak ígérkezik. Minden egyes hallgató azon fog buzgólni, hogy minél jobbat készítsen és a legkülönbözőbben díszítse a földott betűt.

Ez iniciálé díszítésekor természetesen már a hallgatónak kell meghatároznia a díszítő vonalak vastagságát, hogy azokat kellő összhangba hozhassa a betű erősségével.

Ilyenkor látható leginkább, hogy mennyire különbözik egymástól az izlés és felfogás, s már itt öröme telik a hallgatónak a maga munkálkodásában, mivel tudja, hogy praktikus, a mesterségében értékesíthető dolgot csinál. Ilyenkor kezdi egyszersmind a helyes gondolkodás tanulását is.

Ezek után áttérhetnénk egyes vignetták vagy fejlécek rajzolására, sorra véve a ceruzarajz után a fekete vagy színes ecsetvonásos (foltos) rajzokat is.

Mikor már mindez a munkálkodás bizonyos eredményre vezetett, amennyiben olyan dolgokat tanultak meg a rajzban megfigyelni, amelyeket annakelőtte meg sem láttak, megkezdhetnők egyes tárgyak, mint például kockák, gömbök s egyéb mértani testek szabad kézzel való és perspektivikus rajzolását, azonban kizárólag ceruzával, s csak gyöngén árnyékolva. Így aztán a hallgatók könnyen és jól rajzolhatnak meg a test széleit képező vonalakat, mindenestre több biztossággal, mint ha mindjárt növények rajzolásán kezdenék a természet utáni rajzolást. A színnek is meg lehetne itt a maga helyét adni. Színes vázlatokat készíthetnénk tarka kötésű könyvekről, gyümölcsről stb. ről.

A rajztanításnak ez volna nézetem szerint a legcélravezetőbb kezdési módja; közben-közben vál-

tozatosan grafikai rajz- és szakdolgokkal kellene élniük.

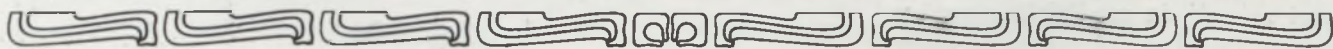
És csak most gondolhatnánk a tulajdonképpeni természet utáni növényrajzokra, amelyek eleinte természetesen csak egyszerű levelek lerajzolásából állanának. E leveleket később bizonyos meghatározott alakba, mondjuk három- vagy négyszögbe csoportosítanók, száraikat esetleg összefűzve úgy rendezhetnők el, hogy a levelek természetessége mellett is már meg volna téve az első lépés a stilizálásra.

A stilizálás tanítását így gondolom a leghelyesebbnek; hallgatóink már elejétől fogva rászoknának arra, hogy ne rajzoljanak le mindent csak afféle szolgálai hűséggel, hanem már a legegyszerűbb dolgokat is igyekezzenek helyesen és izlésesen elrendezni és mindenféle alakú teret helyesen kitölteni.

E kezdő stilizálásokra később nehezebb és komplikáltabb dolgok következnenek, például virágok, levelek és azok száraiból teljesen önállóan összeállított fejlécnek stb. nek tervezése; közben lehetne kísérletezni egy kevés magyaros motívummal is, divatos vonaldísszel fűzve egybe azt; e rajzok azonban kizárólag ecsetvonásosak legyenek, esetleg színes kivitelben is. Ugyanekkor készíthetünk egészen eredeti grafikai vázlatokat is, amelyeken a helyesen megrajzolt és megszedett sorok is szerepelnének már.

Ha e dolgok rajzolásában haladás mutatkozik, meg lehetne kezdeni az átmenetet az önállóan készíthető tervezetekre, amelyeket úgy gondolom, hogy a hallgatók már tisztán a maguk fejéből csinálnának. Hanem e tervezések mindamelllett egy bizonyos, általunk meghatározott irányban haladnának, úgy hogy már az első pillantásra is meg lehetne rajtuk látni a tanfolyamok átlagos irányát.

Mitterszky József.

Ábráink és mellékletünk.

Két gyár-interieurát látunk e füzet 133. oldalán. Az egyik a *Brendler-féle* bécsi betűöntődének galvanoplasztikai, a másik pedig stereotípiái osztályát mutatja be. A klisék ólommatricáról készült galvanoplasztikai másolatok s szaktanfolyamunk egyik előadásához szolgáltattak tanulmányi objektumul.

Mellékletünk szaktanfolyami munka, s két könyvcimet mutat. Mind a kettő *ifj. Aigner Antal* fölügyelete alatt készült, s az ő eredetiségre törekvő szelleme nyilatkozik meg különösen a másodikban. Az első könyvcimen látható nyomdász címer kisebbített mása annak, amelyet a jenaai nyomdászok 1657 után használtak pecséteiken. E címet eredetileg az akkori idők valamelyik festőjével terveztették abból az alkalomból, hogy a vesztfáli béke-

kötés öröme nagy ünnepet akartak rendezni. Figyelemre méltó, hogy két griff is van a címeren, sas azonban nincsen. A nyomdász címeren való sok vitatkozás eredményeképpen ugyan most általában sasat használunk, de hogy miért: alapos okát nem igen tudjuk adni. Hogy III. Frigyes címet adott volna a nyomdászoknak: nincs bebizonyítva; mindössze a könyvnyomtatás föltalálásának 200-esztendő jubileumakor elhangzott állításokra támaszkodnak ennek a hirdetői. De ez állításokban is csupán griffről van szó, nem pedig egy- vagy pláne kétfejű sasról. Egész joggal használhattuk föl tehát a jenaiai címerét most is. — A két címlap egész szövegét különben az Első Magyar Betűöntőde Részvénytársaság antiqua Romanájából szedték.

A Budapesti Gépmesterek és Nyomók Köre kiállítása.

A Gépmesterek és Nyomók Körének dicséretes ügybuzgalma a szakkiállítások rendezése körül ismét egy tanulságos, élvezetes és egyszermind ritkaság-számba menő kiállítást produkált.

A május 1-től bezárólag június 4-ig az anya-egyesület üléstermében rendezett s amerikai reklám-nyomtatványokból, dombornyomású munkákból, három- és négyszín-nyomatokból s a világ minden tájékról való napilapokból álló kiállítás oly speciális és szép anyagot tartalmazott, amelyet ritkán látni együtt ily mennyiségben és ily minőségben.

Azok, akik a kiállítást megtekintették, sok szép és jó impressziót szerezhetek az ott látottakból, akik pedig ezt megtekinteni elmulasztották, igazán sajnálhatják, mivel ilyen, a legkülönbébb nyomás-technikai eljárásokat magában foglaló gyűjteményt nem igen láthatnak egyhamar, ily rendszeresen egybegyűjtve és osztályozva.

Színpompájukkal és meglehetősen nagy tömegükből folyó változatosságukkal első sorban a Schelter és Giesecke „Phönix“ és a Rockstroh és Schneider „Victoria“ gépein készített dombornyomatú munkák tűntek szembe. Számos árjegyzék és könyvboríték, cégkártya, étlap, domborminta s más különféle apróbb és nagyobb reklám-nyomtatvány volt ezek között szebbnél szebb kivitelben.

Általában elmondható, hogy a kisebb alakú nyomtatványok között e kiállításon a dombornyomás dominált, amelynek legtöbbször a legapróbb részletekig oly precízen van kidolgozva, hogy szemlélésük nagy élvezettel járt, s bizony alig hihető, hogy ha egy ily kivitelű kártya vagy árjegyzék szétkülhádra kerül, az fokozottabb érdeklődést ne ébresszen.

Jól eső látvány e nyomtatványoknál, hogy rajzuk és színezésük bizonyos mérsékelt határok között mozog, s ez önmérsékletből és a színek kitünő megválasztásából bizony sokat tanulhatott a figyelmes szemlélő.

Különösen feltűnő volt a dombornyomásos munkák között egy sorozat fekete alapon fehérben látszó dombornyomású csipkeminta, amely valóban élet-hűen mutatta az egyes csipkék minden legkisebb szálának fonását és domborulását. E csipkeminta az eredeti csipkéről lett matricálva, leöntve, s némi utánvésés után egyszerre nyomódott az alapszín és domborítás.

Tovább menve a szem önkénytelenül is megakadt a szebbnél szebb, s sokszor igen nagyarányú három- és négyszínnyomású képeken, és egyéb más fekete, színes és duplex-festékekkel nyomtatott illusztrációkon, amelyek között nem egy volt olyan, hogy csakis a klisé-csináló és gépmester együttműködése, továbbá a gép pontossága és a festék jóságának tulajdonítható annak sikerült volta.

A Schelter és Giesecke, Krause Károly, Preusse és társa, Chr. Hostmann, Angerer és Göschl, Huber Mihály stb. cégek vetekedtek három- és négyszínnyomású képeikkel, s gyártmányaik ily remekül bizonyított kvalitásánál csak az ily munkákkal járó áldozatkészségük nagyobb.

Nagy arányainál és precíz kivitelénél fogva egyaránt szembetűnő volt egy másfél méter széles és egy méter magas papirosnagyságra elhelyezett tizenkét különféle színárnyalatú három- és négyszínnyomású képsorozat, amelyeknek egyszerre való nyomásával a németországi Knorr és Hirth-nyomda csudálatra méltó technikai fejlettséget árul el.

Ugyancsak nagyarányú és feltűnő a New York Herald háromszínnyomású, japán stílusban tartott fali naptára.

Különleges, de nagyon jó hatású színezésével tűnik ki két olaszországi 40×60 cm. alakú háromszínnyomású kép, melynek kliséit a Brend'Amour Simhart & Co. cég készítette.

Felettebb tanulságos egy 63×95 cm. papirosnagyságra nyomott, négy darabból álló háromszínnyomású képsorozat, amelyek a papiros egyik felét foglalják le, míg ugyane képek a papiros másik felén négyszínnyomású kivitelben pompáznak, s a frankfurti Albert & Co. cég fejlett technikáját dicsérik.

Számos szép három- és négyszínnyomású kép volt még a kiállításon az Angerer és Göschl, Husnik és Häusler és a Schelter és Giesecke cégtől, s közöttük újdonságszámba ment ez utóbbinak nagy szemű raszterrel készült háromszínnyomású plakátja.

Apróbb és nagyobb német, angol és amerikai reklám-füzetek következtek ezután; ezek között nem egy olyan, amely egyszerűsége dacára kiválóan érdeklődést és hatást keltő volt.

Feljegyeztem közülök a chicagói Barnhardt Bros. & Spindler betűöntőde „Souvenir“ című kis füzetét, amelynek minden egyes oldala más és más betűkkel, díszítménnyel és színezéssel készült, s nemcsak az öntőde felette szép és praktikus anyagát mutatja be, de gépmesternek és szedőnek egyaránt oly szép tanulmányt nyújt, hogy a vele való foglalkozás valóban élvezet.

Ugyanezt mondhatom az American Type Founders Co. hasonló füzetéről, amely szintén bámulatra méltó dolgokat mutat úgy szedés, mint színezés tekintetében, s egyik külön megemlítésre méltó különlegessége az, hogy minden páratlan oldalán egy-egy más színű, a papiros egész felületét betöltő alapnyomás van a változatos szedés alatt, oly precizitással nyomva, hogyha az egyes, a tónusba vágott fehér részek az ellenkezőt nem mutatnák, hajlandók volnánk azt hinni, hogy az a papiros színe.

Szemben ezzel láttuk ugyanez öntőde „Abbot“

nevű betűjét bemutató füzetét, a betűk felhasználását szellemes módon tárgyaló példákkal és végtelenül ügyesen, a fekete és szürke szín kombinációjával nyomva.

Nagyon megkapó még e füzetek között egy hosszúka alakú grafikai segédgépekről szóló reklám-füzet, amely felváltva fehér és színes vászon-mintázatú papirosra nyomott tizenhat oldalból áll, s úgy szedése, mint nyomása a legmagasabb technikai képzettséget mutatja, s változatos elrendezésével, folt-hatású konturnélküli képeivel, valamint remek kivitelű autotípiáival ideálisan szép munkát alkot.

Sok-sok ily füzetke volt a kiállításon, amelyekről nagyon is érdemes volna írni, de hát nem teszem, az írott szó erre nem elég — *ezt látni kell*.

Áttérve a kiállításon egybegyűjtött hirlapokra, azokról részletesen írni e tudósítás keretében úgyszólván lehetetlen.

Oly számos, változatos látni- és tanulni-való volt e téren, hogy erről a tárgyat kedvelő nyomdász-szakíró nagyon sokat mondhatna.

Amerika összes államai: Anglia, Németország, Dánia és Olaszország majdnem összes számottevő napi lapjai, úgyszintén több német és angol héber betűkkel szedett lap is képviselve volt a kiállításon. Különösen feltűnő volt közöttük az amerikai nagy lapok terjedelme, s e nagy terjedelem mellett is azokon a minden csepp térnek a túlzásig menő kihasználása.

Szép és nyomdász-technikailag elismerésre méltó e nagy lapok precíz nyomása, olvashatósága, dacára az aránylag apró betűknek.

Nem kevésbé szép a többi államok lapjainak kiállítása, s különösen bő tanulmányi anyagot szolgáltat ezek hirdetéseinek, az azokban rejlő különféle izlésnek, fölfogásnak tanulmányozása.

Anglia és Amerika gépmestereinek és klisé-készítőinek nagy képzettségéről tesznek tanúságot az ottani nagy lapok háromszín-nyomású négy- és nyolc- oldalas mellékletei, amelyeket kivétel nélkül mind körforgó-gépeken állítanak elő. E nagyarányú mellékletek hetenként kétszer, sőt háromszor is díjtalanul adatnak a lappal együtt, s természetesen csak az ily nagy példányszámban nyomott lapok kiadói engedhetnek meg maguknak ily remek szép, de mindenesetre költséges luxust.

A sok lap között ott láttam négy amerikai magyar lapot is. A *Magyar Hirmondó* és a *Szabadság* nagy alakú, mint nálunk az Egyetértés, az *Egyenlőség* és a *Népakarat* körülbelül oly alakú, mint a Pesti Napló.

Általában elmondható róluk, hogy csinos kiállítású, jól olvasható lapok, de közöttük a *Szabadság* egyenesen remek. Héthasábos, erőteljes címsorokkal tarkított borgisz betűkkel szedett lap ez; hirdetései angolosan egyszerűek s értelmes elrendezésűek.

Ezekben számolok be e lapok olvasóinak a kiállításon látottakról, megjegyezni kívánom azonban, hogy az itt elmondottak még korántsem foglalják magukban mindazt a szépet és tanulságosat, amit a kiállítás a szemlélő elé tárt a Gépmesterek és Nyomók Köre szakbizottságának s annak érdemes elnöke: *Fuchs Zsigmond* szaktársnak jóvoltából.

Nagyon helyes és célszerű intézkedés volt a Kör részéről az is, hogy egyidejűleg felolvasást rendezett a *színes akcicens-nyomásról*.

A témát *Balázs Károly* előnyösen ismert gépmester-szaktársunk írta és olvasta fel, a megjelentek osztatlan tetszése mellett fejtegetve a tárgy minden fázisát, úgy hogy aki figyelemmel hallgatta felolvasását, mindenesetre szép tájékozódást szerezhetett az akcicens-nyomás egyes részleteinek mibenlétéről.

Felolvasása során kitért a gép, papiros és festék mikénti kezelésére s egynéhány mostanában divatos szín keverési módjára. Tárgyilagos, népszerű előadási módjával igaz szolgálatot tett különösen fiatalabb, tapasztalatlanabb gépmester-szaktársainak.

* * *

Mielőtt ismertetésemet befejezném, nem mulasztatom el, hogy reá ne mutassak az ily kiállítások különösen nagy nevelő és művelő hatására, amelyet a szemléltetés üdvös voltának tulajdonítok.

De nem mulasztatom el annak megemlítését sem, hogy e kiállítások rendezésével járó nagy szellemi munka s gyakran a hozott anyagi áldozatok tán mégis megérdemelnék azt, hogy a szaktársak több érdeklődést mutatnának irántuk, szóval, hogy látogatottságuk nagyobb legyen.

Nem szól ez tisztán a mostan bezárt kiállításra, mert végre is ezt ezúttal ha nem is kielégítően, de mégis szépen látogatták, hanem igenis szól a jövőre nézve, hogy ne járjunk úgy, mint ahogy már történt úgy a Gépmesterekör, mint a Szakkör kiállításainál, hogy azok látogatottsága nemcsak hogy lanyha, de egyenesen szegénytelen volt.

Nem ajánlok ezúttal módokat eme baj orvoslására, de felhívom az illetékes tényezők figyelmét erre, s kérem, foglalkozzanak a kérdéssel annál inkább, mivel ha így haladunk, lassankint elkedvetlenül s félreáll az a kétségtelenül önfeláldozó gárda, amely az ily kiállítások rendezésének lelkét képezi. Már pedig ez mindenesetre elkerülendő, mivel az ily kiállítások eminens oktató értékét vajmi nehéz volna bármi mással pótolni.

Egyebekben pedig csak üdvözölhetem a Gépmesterek és Nyomók Körét ügybuzgalmaért, hogy ily szép és tanulságos kiállítás rendezésével ismét alkalmat nyújtott a törekvőknek a tanulásra.

Ha ezen az úton halad tovább, még sok és nagy sikerről szólhatnak a mi Grafikai Szemlénk hasábjai.

Löwy Salamon.

Vegyes közlemények.

Könyvművészek munkáinak kiállítása látható július hó 2-ikáig az iparművészeti muzeumban. A kiállított rajzok egy részét azok a litografusok meg könyvművészek készítették, akiket szaktanfolyamunk rajztanára, Harsány Lajos úr részesít oktatásban. A kiállításra még visszatérünk, addig is ajánljuk olvasóinknak annak figyelmes megtekintését.

Jubileum. A Franklin-Társulat nyomdai személyzete június 10-én ünnepelte egyik öreg tagja, *Kilián József* ötven-éves betűszedői jubileumát. A jubilánst a nyomda vezetősége és személyzete meleg üdvözléssel kereste fel, s ajándéktárgyakat nyújtott át neki tisztelete és szeretete jeléül. — Kilián József 1839-ben született Pesten, ahol atyja a szegényház gondnoka volt. Nyolc testvérével együtt korán árvaságra jutván, 1854-ben beállott betűszedő-tanulónak az akkori Landerer és Heckenast-féle nyomdába. Hosszú pályáján több nagy fővárosi nyomdában dolgozott, most pedig már évek óta a Franklin-Társulatnak alkalmazottja. Munkaköréhez tartozik a társulat nagy klisé-raktárának kezelése, melyet példás lelkiismeretességgel és gondoskodással végez.

Beküldött nyomtatványok.

Hornyánszky Viktor könyvnyomdájából egy a rendelőközönség számára készült reklámfüzetkét kaptunk. Az a célja ennek a füzetnek, hogy a kereskedőket, nagyiparosokat stb. fölvilágosítsa a könyvnyomdai illusztráló eljárásnak különösen katalógus-félékhez való alkalmasságáról. Hogy a füzetke kiállítása mintaszerű: talán mondanunk sem kell. Már a boríték is meglepő a maga művészi eredetiségével. Zöldes-szürke papiroson egymás kezét fogó boás dámák kapaszkodnak fölfelé, még pedig a hátulsó lapról kiindulón. Ruhájuk konturja vörösbarna, a rajz némely része meg a kontur fekete nyomású. A füzet belsejében aztán a gyönyörű autotípiák egész sorozatát látjuk. — Tanfolyamunk egyik jeles hallgatója, *Rácz Antal* szaktárs beküldötte hozzánk szedésmunkáinak gyűjteményét azzal a kéréssel, hogy bíráljuk azt meg. Szívesen konstatáljuk, hogy Rácz szaktárs munkáit — ki különben a télen egy címlap-pályázatával díjat is nyert — általában izlés és gondosság jellemzi; akad ugyan itt-ott kifogásolni való, de ezek is főképp a korábbi időkbeől származnak. Ha szaktársunk továbbra is úgy fog haladni, mint mostanában: néhány esztendő múlva legjava mesterszedőink közé számíthatjuk. — A *Somogyvármegye nyomda- és lapkiadó vállalat* szabad irányban készült négyszínnyomásos körlevéllel tudatja, hogy megszületett, illetőleg hogy még e hónapban „Somogyvármegye” címmel napi lapot indít. A körlevél szedés és nyomtatás dolgában egyaránt bizonyos fokú törekvést árul el. A színek számát azonban sokaljuk.

Pályázat. A Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűszedők Szakegyesülete a következő pályázatokat hirdette

ki: a) A kiadásában megjelenő Nyomdász-Évkönyv és Uti Kalauz 1906. évi VIII. évfolyamában közlendő cikkekre, melynek tárgya: a nyomógépek fejlődése, és foglalkoznia kell a nyomógépek történetével és fejlődésével a könyvnyomdászat feltalálásától a jelenkorig. A cikk legfőbbjebb egy iv terjedelmű lehet. A tárgyat helyesen földolgozó legjobb cikk 5 darab 10 koronás arannyal díjaztatik. A díjat nem nyert cikkek visszaadtnak. — b) A Szakegyesület céljára szolgálendő oktáv levélfej szedésére és nyomására (papirosnagyság 32×42 ciceró). A pályázat tárgyát képező szakegyesületi levélfej szövege: „Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűszedők Szakegyesülete. Központ: Budapest VI, Hunyadi-tér 3, I. emelet. Telefon 60—52. Alapított 1897. 53 vidéki helyi csoport. Az egyesület célja: A szakbeli és szellemi kiképzés. Az összer-

tartozandóság érzetének előmozdítása. A tagok erkölcsi és anyagi érdekeinek megóvása.“ A színek megválasztása a pályázók szabadságában áll. A szedés díja 3 darab 10 koronás arany, a nyomás díja 3 darab 10 koronás arany. — A pályaművek beküldésének határideje: 1905. évi augusztus hó 15. Minden pályaművet a pályázó jelígyével kell ellátni, s a pályázó nevét tartalmazó külön borítékba zárt, lepecsételt jelígyes levél a pályaműhöz csatolandó. A pályadíjat nyert levélfej a Nyomdász-Évkönyv és Uti Kalauz 1906. évi évfolyamának mű mellékletét fogja képezni. Pályázhat minden szakegyesületi tag.

Müller Ignác úr Budapestben igen honett ember, amikor egy lipcsei levéllel igazolja, hogy az én meghívóm az általa kiállított tárgyak közé véletlenségből került, s kijelenti, hogy fölöslegesnek

tartja e dologhoz még kommentárt is fűzni. Ámde egy vidéki szaklapban kommentárt fűz hozzá s iparkodik erősen felülkerekedni. Ezért igen én csak jelen soraim után tekintem befejezettnek ez ügyet, amelyet ő az ő sorai után szeretne befejezettnek tekinteni. — Az én „élelem fiam“ már a tárgyak rendezésekor vette véletlenül észre, hogy a Müller úr nyomtatványai között ott van az én meghívóm s rögtön óvást tett a kifüggesztés ellen. Tehát nem valószínű, hogy ő juttatta oda. A rendező úr azt mondta neki, hogy ő ezt ezenkép, az én raktári számommal kapta Müller úrtól: tehát ezt én valószínűnek elfogadni kénytelen vagyok, mert tényleg végigszerepelt a kiállításon. Mondja még Müller úr vidéki szaklapunkban, hogy az ő nyomdájuk európaibb színvonalon áll, mint az enyém, amit muszáj vagyok akceptálni. Magam is könnyen emelhetném színvonalamat, ha hozzá más produktumát igénybe venni óhajtanám! Vegye ezt azonban rossz viccnek. Meghiszem, hogy „érthetetlen véletlenségből“ került meghívóm tárgyai közé. Nem szabad azonban felszólalásom jogosultságát kétségbe vonnia, s különösen nem szabad fölülkerekedni akarnia: mert köztudomásúlag ezeket költök évente

Kilián József.

Előfizetési felhívás a Magyar Nyomdászok Évkönyve 1906-iki évfolyamára.

Évkönyvünk huszonegyedik kötete jelenik meg november elején. Ezzel is az a célunk, ami a tavalyival volt: hű tükröt akarunk véle adni a magyar grafikai ipar fejlettségéről s egyszersmind hasznos szaktechnikai olvasmányokkal szolgálni a mestersége iránt behatóbban érdeklődő nyomdász-embernek. A mellett az elmúlt esztendő hűségese krónikása is lesz Évkönyvünk: ami technikai és iparművészeti fontosabb kérdés újabbán felszínre került: nem mulasztjuk el a megismertetését. Munkatársaink egyénisége biztosítja a tipográfiai kérdések megvilágításának az alapos voltát: vérbeli szakember valamennyi, aki töviről-hegyire ismeri a maga mesterségét, s kellően meg tudja becsülni az időnként mutatózó áramlatok jelentőségét.

Most készülő Évkönyvünkkel hatalmas lépést teszünk előre. Alakját megnagyobbítjuk, kis negyedrényi nagyságban fog megjelenni. Tartalmát bővebbre szabjuk, s még szigorúbban megválogatjuk a közleményeit, mint tavaly. A szép és tanulságos műmellékletek egész seregét akarjuk bemutatni benne, s szemléltető ábrák,

illusztrációk sokasága tekintetében is igyekszünk a tavalyi kötetet fölülmúlni. A könyv elkészítését különben Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája vállalta magára, aminek a pusztá megemlézése is kész kezesség előttünk, szakemberek előtt arra nézve, hogy pompás, a maga nemében páratlan díszművet kapunk az ősszel kézhez.

Az Évkönyv megnagyobbításának természetes következménye, hogy az árát némi csekély összeggel föl emeljük. Aki azonban július haváig Szakkörünkbe beiratkozik, s tagsági illetékeit rendesen fizeti: ingyen kapja meg az Évkönyvet is. Az előfizetési ár különben helyben 1 korona 70 fillér, vidéken portómentes küldéssel 2 korona, amely összeg szeptember közepéig 20–30 filléres heti részletekben is letörleszhető. Megjelenés után 2 korona lesz az Évkönyv ára (vidéken 2 korona 30 fillér). Gyűjtőknek minden eladott és kifizetett tíz példány után egy tiszteletpéldányt adunk.

A Könyvnyomdászok Szakköre választmányának megbízásából: *Novák László*, szerkesztő.

Hivatalos rész.

Pályázat tagsági jegyre.

A Könyvnyomdászok Szakköre választmányának megbízásából alulírott szakbizottság pályázatot hirdet a kör tagsági jegyének szedésére és nyomására. A tagsági jegy szövege a következő:

TAGSÁGI JEGY

melynek értelmében

t. .... szaktárs
mint a

KÖNYVNYOMDÁSZOK SZAKKÖRÉNEK

rendes tagja, ennek céljait elősegíti és összes kedvezményeiben részesül.

Budapest, 19.....

titkár,

elnök.

Kivonat az alapszabályokból.

2. §. A kör székhelye: Budapest.
4. §. A kör célja:
  - a) tömöríteni a szakerőket;
  - b) mindinkább terjeszteni és tökéletesíteni a szakismereteket és műizlést a könyvnyomdászat és annak rokon ágai terén;
  - c) elősegíteni a hazai nyomdászat érdekeit (a hatáskörében álló eszközökkel);
  - d) ápolni s föntartani tagjai társas és szellemi életét.
5. §. *Eszközök a célok elérésére:*
  - a) szaktanulmányi kirándulások rendezése;
  - b) szaktanulmányi kirándulások rendezése;
  - c) szakközlöny és szakkönyvek kiadása;
  - d) szaktanulmányi pályázatok időnkinti kiírása;
  - e) szakközvetítések rendezése;
  - f) nyomtatványok, betűminták, szakkönyvek és szaklapok gyűjtése;
  - g) a tagokat szórakoztató mulatságok rendezése.

Pályázati feltételek.

1. A pályamű lehet akár rajz, akár pedig betűöntödei kész díszítményekből tervezve.

2. A legfőbb négy színben tervezendő pályamunka papírosnagysága $8\frac{1}{2}$ – $13\frac{1}{2}$ cm.
3. A pályázatban teljes kivitelű színezett vázlat stb. is részt vehet.
4. Rajzok és vázlatok is a fent megjelölt nagyságban kell hogy készüljenek, különben figyelmen kívül hagyatnak.
5. Pályadíjjal az Ács-Mihály-alap kamatai szolgálnak. *I. díj: 40 korona és elismerő oklevél a szedőnek, 20 korona és elismerő oklevél a nyomónak. II. díj: úgy a szedőnek, mint a nyomónak elismerő oklevél.*
6. Pályaművek idegen kézírással címezve, jelíggel ellátva, a pályázó nevét magában rejtő jelíggel levélke kíséretében *1905. évi szeptember hó 30-áig* a Könyvnyomdászok Szakköre elnökségéhez címezve (Budapest V, Hold-utca 7. sz.) küldendők be.
7. A pályadíjak a *viszonylag legjobbaknak* minden körülmények közt kiadatnak.
8. A pályázatban csakis szakköri tagok vehetnek részt. Budapest, 1905 június havában.

A Könyvnyomdászok Szakköre szakbizottsága.

Birálati jegyzőkönyv.

(Főlvétetett a Könyvnyomdászok Szakköre 1905 május hó 25-én tartott szakbizottsági ülésén.)

Jelen vannak: Mitterszky József I. alelnök, Löwy Salamon II. alelnök, Bauer Henrik és Schimek József gépmeister szakkörök mint meghívottak, ifj. Aigner Antal, Augenföld Miksa, Kún Kornél, Novák Alajos, Prüner Arnold, Radnai Mihály, Spitz Adolf és Stefáni József választmányi tagok.

Az ülés tárgya a tagsági jegyek elbírálása volt. Beérkezett összesen 8 pályamunka, és pedig két kész és hat vázlatos, a következő jelíggel: 1. *Sugár* és 2. *Talán* (kész munkák), 3. *In labore honos*, 4. *Graphica*, 5. *Elismerést a munkának*, 6. *Dombornyomdos pávatoll*, 7. *Antigone* és 8. *Hoch die Arbeit* (vázlatok).

A pályamunkák részletes bírálata a következő:

1. *Sugár*. Az aránylag jó beosztású szöveghez nem eléggé alkalmazkodik a stílusatlan díszítő-keret, mely egy alárendelt sor alkalmaztatásáért megtörve, két részre van osztva. Domborítása kezdetleges. Színezése sikerült, de midőn pályázó az ecsethez nyúl, hogy kész munkáját élénkebbre színezzé, akkor a könyvnyomtatói határokat túllépi. A harmadik oldal teljesen hiányzik.

2. *Talán*. A munka beküldője bizonyára tudatában volt annak, hogy nem sok eséllyel pályázik, mindamellett a jóakaró buzgalmat munkájától elvitatni nem lehet. Színezése túlélnék.

3. *In labore honos*. Az elmúlt izlésbeli munkán gonddal van elhelyezve a szöveg; hibája, hogy az első oldal a modern felfogású harmadikkal nincs összhangban. Színezése jó.

4. *Graphica*. Egyszerű, a mindennapi mértéket túl nem haladó munka. Színezése ugyan megfelelő, mégis a csatolt kísérőlevélben foglalt tervezet szerint hatásosabb lenne.

5. *Elismerést a munkának*. A sok tudással és gonddal megrajzolt modern munkán első pillanatra meglátszik a szakavatott kéz. Pályázó tervezete szerint két kartonlapot zsinór fűzve egymáshoz, amely kartonlapok első három oldalán volna a szöveg elhelyezve. Az első oldal rajza inkább ex-librisnek felel meg, a második és harmadik oldal egyszerűségükben is a jó szedőre vallanak. Színezése — bár összhangzatos — kissé túlélnék. Pályázó figyelmen kívül hagyta a pályázó-föltételek ama pontjait, melyek a beküldendő munkának az eredeti nagyságban történő elkészítését, valamint az alkalmazandó színek maximumát négyben írják elő.

6. *Dombornyomásos pávatoll*. A csinos magyaros motívumú munkán a szöveg kissé mostoha sorsra jutott; a harmadik oldal a fejlett izlést eláruló első oldal rajzánál jóval gyöngébb. Színezése tagsági jegynél szokatlanul élénk, különben kifogástalan.

7. *Antigone*. Legmodernebb valamennyi pályamunka közül. Kár, hogy az első oldalon alkalmazott griffmadár elrajzolt. A szövegnek aránylag kis tér jutott, amelybe tervező által választott betűfajból szedve egyes sorok nem férnek el. Színezése nagyon jó.

8. *Hoch die Arbeit*. Az igénytelen vonalkeretű vázlaton meglátszik a helyes térfelosztás tudása. Színezése jó.

A bíráló bizottság a beküldött pályamunkák fölött általános kritikát gyakorolva, a pályázat eredményét egyhangúlag várakozáson alulinak tartja. Eredeti eszmének, ötletnek alig akadunk nyomára, a legtöbbje az átlag-színvonalon nem emelkedik fölül. És éppen a kiemelkedőbb munkának jutott mostoha sorsra a betű, a sor. Örömmel látta volna a bizottság, ha a magyaros motívumú munkák a pályázaton nagyobb számmal jelennek meg. Ámbár a feltételekben kikötve nem volt, mégis a magyarosért történő felbuzdulás idején első sorban a Kör nyomtatványain kellene kifejezésre juttatni e dicsérendő eszmét. A bizottság *Elismerést a munkának*, *Antigone* és *Dombornyomásos pávatoll* jellegű pályamunkák megdicsérese után a beérkezett munkák között abszolút becsült nem találván, szótöbbséggel a díjat kiadhatónak nem tartja, hanem ajánlja a Kör választmányának, hogy tekintettel a mostani pályázat meddőségére, tagsági jegyre legközelebb új pályázatot hirdessen. A jellegű levelek fölbontatlanul megsemmisítettek.

Iffy. Aigner Antal,
előadó.

***

A bizottsághól ifj. Aigner Antal és Novák József eltávoztván, a bizottság áttér a Grafikai Szemle cimboritékjának pályázatára beérkezett művek bírálatára.

Örömmel konstataulta a bizottság, hogy a beérkezett pályaművek mennyisége és minősége minden várakozáson fölül kedvező.

Tizennyolc pályamunka érkezett be, mely mindmegannyi hatalmas bizonyítéka annak, hogy a magyar mesterszedők műzlése és rajztudása erős fejlődésnek indult.

A beérkezett pályaművek felett hosszabb eszmecsere után a bizottság következőleg határozott:

A pályadíjat a „Phaedra” jellegű műnek ítéli annak kiváló, egyszerű, de mégis pompás, jól átgondolt és eredeti kiviteléért. Készítője Fekete Béla (Athenaeum).

A kitüntetett mű mellé méltán sorakozik a „Diszkrét” jellegű munka, melynek készítője Fekete Géza (Hornyánszky), úgyszintén a „Zöld-szürke” jellegű, melynek készítője Novák József (Bécs). Amennyiben a bizottság sajnálatára több díjjal nem rendelkezett, e két művet diszoklevéllel való kitüntetésre ajánlja. Egyben kéri a szerzőket, hogy mint mindenben megfelelő, e két művet is hasznáják föl cimboritékuk, megfelelőképp honorálva azok készítőjét.

Kiemelendők még a „Vázlat I”, „Vázlat II”, „Egyszerű”, „Saxa loquuntur” jellegű művek, melyeknek kisebbített alakban való közlésére a Grafikai Szemle a bizottság által felkértek.

Szép munkát alkotott még a „Vázlat” és „Tulipán” című művek készítője is.

„Typographus” munkája is messze felülmulja a mindennapit.

„Aki nem mer, nem nyer” jellegű dicséretes szedés-technika ismeretére vall, rajzban kissé szerényebb. Másik két vázlata pedig a marékcsesetvonásokkal a modern nem éri el.

„A munka nemcsit” jellegű eredeti ötletű ugyan, de a beérkezett művek mellett nem emelkedhetik kellőképp ki.

„Törekvésem erős” jellegű keretrajza túlmasszív, ami a szöveg rovására történt. Egyébként igen szép.

„Anakreon” jellegű a szürke papiroson divatos fehér-fekete technikában készült igen elmésen; kár, hogy a diszítés túlzásfultsága a szöveget tompítja.

Ugyanez mondható az „Anonymus” jellegű műről is.

„A művészet fejlődése a tudásban rejlik” jellegű művet a pályázatból ki kellett zárni, mert készítője a kísérő levélben teljes nevét kiírta.

Végezetül a bizottság a sikerült pályázat feletti örömeinek ismételtelen is kifejezést adva, bizonyították látja ebben a Szakkör eddigi működéséből eredő fényes eredménynek.

A bizottság megbízásából:

Augenfeld M. Miksa,
mint előadó.

Választmányi ülés 1905. évi június 19-én.

Jelen vannak: Löwy Salamon II. alelnök, Morócz Jenő I. titkár, Prüner Arnold II. titkár, Bozsik István pénztáros, Schornstein Jakob ellenőr, Boros Dezső II. leltáros, Gyöngyösi Sándor, Kún Kornél László Dezső, Novák Alajos, Radnai Vilmos, Spitz Adolf és Stalla Márton választmányi tagok. Igazolva távol: Tanay József elnök, Mitterszky József I. alelnök, Hahn Mór I. leltáros, ifj. Aigner Antal, Augenfeld M. Miksa, Bán Imre, Horváth Alajos és Stefáni József választmányi tagok.

Tanay József elnök akadályozva levén a megjelenésben, az ülést Löwy Salamon II. alelnök megnyitja. A múlt ülés jegyzőkönyve felolvastatik és hitelesítettik.

Bozsik István pénztáros jelenti, hogy a vigalmi bizottság megalakult s elnökévé Gyöngyösi Sándort választotta. Jelenti továbbá, hogy a bizottság nyári mulatság gyanánt július hó folyamán hajókirándulást tervez a szentendrei szigetre. A választmány az esetleges kiadásokra 100 koronát szavaz meg.

I. titkár bejelenti, hogy a szakbizottság a tagsági jegyre és a Grafikai Szemle borítékára hirdetett pályázatok ügyében már döntött és pedig akként, hogy az első meddőnek nyilvánítozza, a másodikra vonatkozólag pedig a kitűzött díjat a „Phaedra” jellegűvel ellátott műnek ítélte oda. Azonkívül dicséretre és kivitelre méltónak ajánlja a bizottság első helyen a „Diszkrét” jellegű, második helyen a „Zöld-bizottság” jellegű pályaműveket. A jellegű levelekből kitűnt, hogy a kitűzött díjat Fekete Béla (Athenaeum) nyerte el, dicsérettel pedig első helyen Fekete Géza (Hornyánszky), második helyen Novák József (Bécs) lett kitüntetve. A választmány I. titkár jelentését egyelőre tudomásul veszi s egyuttal kimondja, hogy a tagsági jegyre új pályázatot hirdet, a pályázatokról szóló részletes előadói jelentéseket pedig a jövő ülésen fogja tárgyalni.

Szabó Róbert, mint a szaktanfolyam egyik előadója ajánlatot tesz a választmányoknak: miután az előadásaihoz szükséges eszközöket igen jutányosan szerezhetné be, kéri tehát a választmányt, hogy az erre a célra szükséges 70 koronának felét most, másik felét pedig erre a legközelebb január elsején bocsásná rendelkezésére. A választmány a kérelemnek helyt ad azzal a kikötéssel, hogy a beszerzendő tárgyak a Szakkör tulajdonai maradnak.

Beérkezett a budapesti könyvnyomók szaktanfolyamának záróünnepélyére és kiállítására szóló meghívó. Köszönettel tudomásul vétetik.

Pénztáros betérjeszti a május hóról szóló pénztári jelentést és a tagsági forgalomról szóló kimutatást. Mindkettő tudomásul vétetvén, elnökölő II. alelnök — miután a választmány legközelebbi ülését július 10-ére tűzi ki — az ülést berekeszti.

Morócz Jenő
I. titkár.

Tagsági forgalom 1905 május hóban. A körbe beléptek: Kurfürst Miksa, Stecklin Nándor (Carmine H. cég), Gáy Géza (Világosság), Dávid Béla (Franklin fiók), Koczifal József (Athenaeum), Glüch Béla, Horváth Béla (Légrády), Bozsik Vaszl, Stárk Aladár (Poporul Român), Jánosy Illés, Piliszkó István (Franklin), Fischer Lajos (Miskolcz), Bardótz Sándor, Braun Elemér, Fleck Nátán, Lengyel Árpád, Somlyai Imre, Steiner Ármán, Stösser Adolf, Sugár Sándor, Schvarcz Aladár, Szöllösy Elek (Fővárosi). — Meghalt: Brunner Rezső (Máv.). — Törzslétszám hátralek miatt: Bagits Nándor, Taligás Pál (Wodiány), Döller Vilmos, Schulz Miksa (Globus), Bujnovszky Nándor, Strohmayr József (Stephaneum), Jámbor Gyula (Károlyi), Donáth Izidor, Csemey János (Légrády), Kiss István (Pallas), Bergl Géza, Farkas Ignác, Schön Ferenc (Franklin), Ullmann Vilmos (főnök), Wiener Jakob, Schwartz Géza, Lippert István, Hikisch Ede, Knipp Ferenc, Puccetti József, Horovitz Lipót, Jahn Kálmán, Neuwald Mór, Back Ármán, Niewelt János, Weiner Henrik, Fuchs Ármán, Balázs Béla, Mandl Emil, Weisz Simon (ismeretlen tartózkodású). A hó végén 580 rendes, 11 tb., összesen 591 tag.

BEVÉTEL.

Pénztári kimutatás az 1905. évi május hóról.

KIADÁS.

Áthozat a múlt hóról			3668	55	Házbér 1905 május—augusztusra	87	50				
10 drb Hitelszöv. részjegy á 10 K.			100	—	Portó-kiadások különfélékre	2	56			90	06
Gutenberg-szobor-alap			367	38	Készpénz e hó végén					3639	32
Ács-Mihály-alap			500	—	10 db Hitelsz. részjegy á 10 K					100	—
Tanfolyam-hallgatóktól			7	—	Gutenberg-szobor-alap					367	38
					Ács-Mihály-alap					500	—
Tagsági járulékokban befolyt:					Szakirodalmi alap:						
Allamnyomda	5	40			Készpénz e hó végén					88	71
Athenaeum	16	20			Szaktanfolyam:						
Budapesti Hirlap	6	60			A tanf. hallg. biztosít. visszatérítése	140	—				
Buschmann	3	—			Villamos árammérő és főbiztosítás	25	—				
Czettel és Deutsch	3	—			Sas és Bauer papiros-számlája	35	65				
Egyetemi nyomda	1	20			Szolgának takarításért	10	—				
Fővárosi nyomda	6	60			Berakónó hatórai munkadíja	3	—			213	65
Franklin	35	40									
Franklin-fiók	8	40									
Galitzenstein	3	—									
Globus	9	60									
Hornyánszky	4	80									
Hungária	2	40									
Károlyi György	1	20									
Kellner Ernő	1	20									
Korvin testvérek	2	40									
Krammer és Erhardt	1	80									
Krausz Soma és Társa		—									
Légrády	13	20									
Markovits és Garai	1	20									
Márkus Samu	2	40									
Máv. menetjegy-nyomda	2	40									
Nagy Sándor	5	40									
Neuwald		—									
Pallas	21	—									
Pátria	4	20									
Pester Lloyd	4	20									
Pesti részvény-nyomda	34	20									
Poporul Român	2	60									
Posner	8	40									
Révai és Salamon	1	80									
Rigler	7	20									
Rózsa K. és neje	4	80									
Schwarz Testvérek	2	40									
Stephaneum	9	60									
Székesfővárosi házi nyomda	5	40									
Világosság ny.	6	—									
Wodianer	5	40									
Egyesektől:											
Thinschmidt Ede	2.40										
Fischer Lajos	7.20										
Kurfürst Miksa	4.20										
Stecklin Nándor	4.20										
Aigner János	1.20										
Boskovitz M.	—60										
Siegfried József	—60										
Skodnitz Jakab	—60										
Wolf Antal	—60										
Steinherz Miklós	1.20										
Czeizing József	—60										
Propper Ernő	1.20										
Stalla Márton	—60										
Farkas Antal	1.80										
Vizmathy Imre	2.40										
Zaka Imre	1.20										
Morgenthaler H.	—60										
Novitzky N. László	1.80										
Grünhut Simon	—60										
Goldberger Armin	—60										
Eliás Sámuel	1.20										
Gábler József	1.20										
Fischof Henrik	3.60										
Goldstücker Emil	—60										
Weith Márkus	1.20										
Krausz L. Pál	—60										
Pick Béla	—60										
			43	20							
			297	20							
Ebből 10% a szakir. alapra			29	72	267	48					
Szakirodalmi alap:											
Áthozat a múlt hóról			58	99							
10% a főpénztárból			29	72							
			499	12						4999	12

Schornstein Jakob, ellenőr.

Bozsik István, pénztáros.

SZERKESZTŐI ÜZENET

L. S. úrnak Budapesten. „Egyéni izlés“ című cikkét nagyon köszönjük. Anyagbőség miatt azonban csak a jövő havi füzetünkben közölhetjük.

Felelős szerkesztő Tanay József. Főmunkatárs Novák László. Kiadótulajdonos a Könyvnyomdászok Szakköre.

NYOMDA-ELADÁS. Egy a modern technikai igényeknek megfelelően, villamos motorüzemre berendezett budapesti nyomda, melynek felszerelése áll: 2 gyors-sajtóból 68/104 és 82/120 cm. alakra, 2 amerikai gépből, perforáló- és vágó-gépből, kb. 45 métermázsa betűből, könyvnyomás- és cimirásra, körzetek és rézlemezekből, állványokból, szekrényekből, fiókokból és a szükséges anyagokból: jutányos áron, kedvező feltételek mellett, azonnal eladó. Cím megtudható a Grafikai Szemle kiadóhivatalában.

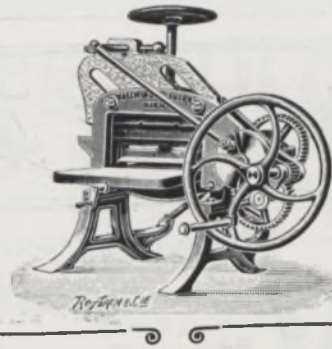
»»» Okleveles gépészmérnök. »»»

Brant Norbert

BUDAPEST VI,
Lehel-utca 8/a. sz. alatt.

Javít saját műhelyében könyomdai kézi sajtókat és gyorsajtókat, körforgású nyomógépeket, könyvnyomdai gyorsajtókat, továbbá a sokszorosító ipar minden fajtájú és nagyságú gépeit, valamint mindennemű könyvkötő gépet; benzin-, légszesz- és villamos motorokat is. Elvállalja egész nyomdai berendezések fel- és leszerelését és elkészítését.

TELEFON 65—66. SZÁM.

Josef Anger & Söhne

Gépgyár és vasöntöde

WIEN-HERNALS,
Hauptstrasse 122.

Szállít legújabb és legjobb szerkezetű gépeket könyv- és könyomdák, papiros-gyárak, üzleti könyveket készítő gyárak, könyvkötők, dobozgyártók számára, a legolcsóbban s a legkedvezőbb fizetési feltételekkel.

SCHÖNTAG GYULA

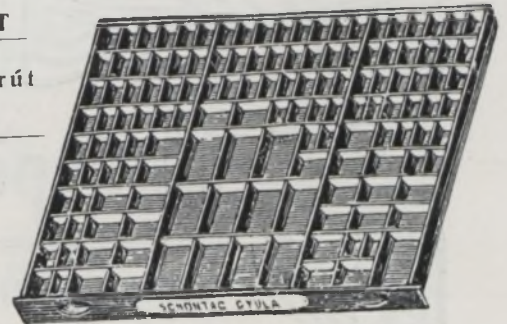
szakasztalos

BUDAPEST

VI, Váci-körút
51. szám.

Kis antiqua-szekrény 3 frt.
Nagy szekrény 4 frt.

*
Árjegyzék ingyen és bérmentve.

Buch-u. Steindruck-Farben-Fabrik

KAST & EHINGER

G. m. b. H.

STUTT GART.

! Nagy díj !

KAST & EHINGER

G. m. b. H.

világhírű gyártmányai a st.-louis-i világkiállításon a legmagasabb díjjal lettek kitüntetve. ○ ○ ○ ○

Képviseelő Ausztria-Magyarorsz. részére:

Carminé Hugó
Budapest, Bécs, Prága.

Könyv- és könyomdai
festékgyár.

Wüste F.

Iroda és raktár:

BUDAPEST

VI, Teréz-körút 21. sz.

Gyárt: könyv- és könyomdák részére
való fekete és színes, valamint réz-
nyomáshoz szükséges mindennemű
és színű festékeket.

Hengeranyag- és kence-gyár.

DRMOS GUSTÁV
UTÓDAI
FRÄNKEL ÉS KÖNIG
PHOTOCINKOGRAPHIAI MŰINTÉZET
BUDAPEST, VI, AKÁCSFA-UTCA 47
CLICHEK MINDENMŰ KÉPES
NYOMTATÁNYOKHOZ
A LEGJOBB KIVITELBEN
AUTOTYPIA + CHROMOTYPIA
PHOTOTYPIA + PHOTOLITO +
HÁZONKIVÜLI FELVÉTELEK.

Budapesti Gutenbergház

NÁDOR LAJOS

Budapest VIII. kerület, József-utca 56. szám.

A grafikai iparágak összes szükségleteinek raktára. Tömöntőde-berendezések, lyukasztó (perforáló) gépek, formazáró készülékek, nagy raktára.

Tömöntőde-berendezések, lyukasztó (perforáló) gépek, formazáró készülékek stb., stb.

Raktár használt gépekben, melyek saját műhelyünkben teljesen rekonstruáltak. Teljes nyomdaberendezések is szállíthatnak.

TELEFON 54-48. KÉPVISELETEK: Berger és Wirth lipcsei festékgyár; Magyar gyors-sajtó-gyár (Kaiser L. Fiai); Faber és Schleicher könyomdai gép-gyára, Hogenforst A. gép- és szerszámgyára képviselői.

MAGYAR NYOMDÁSOK ÉVKÖNYVE

SZERKESZTŐK

NOVÁK LÁSZLÓ — LÁSZLÓ DEZSŐ

KIADJA A KÖNYVNYOMDÁSOK SZAKKÖRE

1905

HUSZADIK ÉVFOLYAM

Karácsonykor jelent meg rendkívül díszes kiállításban, 12 műmelléklettel, s jelentékenyen bővített tartalommal. Ára Budapesten 1 K 40 f; vidékre 1 K 64 f, ajánlott küldéssel 2 K.

Megrendelhető a Grafikai Szemle kiadóhivatalában, Budapest V, Hold-utca 7. sz.

BERTHOLD H.

RÉZLÉNIAGYÁR ÉS
BETŰONTÓDE RESZV.-TÁRS.

BERLIN

Fióköntődék Szt. Pétervár, Moszkva
és Bauer & Co., Stuttgart

Nagy választék különféle körzet-
és betűujdonságokból, rézléniákból,
vignettákból és a t. ▽ Legnagyobb
választék orosz betűkből. ▽ Teljes
nyomdai berendezések gépekkel és
segédeszközökkel. ▽ Szolid kivitel.

Vezérképviselők:

PUSZTAFI ÉS TÁRSA

Budapest V, Pannonia-u. 2/b

a kik mintákkal
és ajánlatokkal
szolgálnak.

Első magyar könyv- és könyomdai
✧ festék- és hengeranyag-gyár. ✧

KURZWEIL JÁNOS ÉS TÁRSA

SZÁMOS
KITŰNTETÉS.

„PATENT“ gelatin-
hengeranyag.

GYÁR, IRODA ÉS RAKTÁR:

BUDAPEST

IX, Márton-utca 19.

Újság-, mű-, illusztráció- és
díszmű- és mindenféle szí-
nes festékek, valamennyi
grafikai iparág részére. ✧
SZEDŐSORZÓ, igazítható
feszítővel, szab. sajtát találm.

47.004. és 53.406. sz. magy.-osztr. szabad.

TÁVBESZÉLŐ
56—64. SZ.

KENCÉK és
BRONZOK.

KOBLINGER & GYULA

Fotokemigráfiai Műintézete

BUDAPESTEN

VII, Csengery-utca 22. sz.

Készít

KLISÉKET

művek, folyóiratok, árjegyzé-
kek, hirdetések részére. Tervek
fotolitográfiailag sokszorosít-
tatnak. ♣♣♣♣♣♣♣♣♣♣

TELEFON 14—61.

Alapított 1892.

Főraktár és iroda:

MÜLLER TESTVÉREK, Budapest V, Sólyom-utca 13.

CARMINE HUGO

GÉP- ÉS
SZERSZÁMGYÁRA

Budapest VI, Király-u. 26.

Főüzlet és gyár:
Bécs VII, Burggasse 90.

**A GRAFIKAI IPARÁGAK ÖSSZES
SZÜKSÉGLETEINEK RAKTÁRA.**

Képviselője: **König és Bauer, Würzburg;**
Hugo Koch és August Fomm, Lipcse
cégeknek.

Nyomdafestékek, kencék és
hengeranyagok nagy raktára

Kast és Ehinger

G. m. b. H. stuttgarti és
feurbachi gyáraiból.

Alapított 1878-ban.

Telefonszám 14—16.

A párisi kiállításon grand prix-vel
és két aranyéremmel, a st.-louisi
kiállításon nagy díjjal lett kitüntetve.

A KÖNYVNYOMTATÁS = SEGÉDESZKÖZEI =

úgy mint: különleges árák, csiptetők, betűsorozók, szedő-léniák, vésők, lemezkések, sormérők, egyengető ollók és kések, szedő-zubbonyok, gépmesteröltözékek, továbbá

NYOMDÁSZ- PIPERECIKKÉK

mint nyakkendőtűk, gyűrűk, óraláncok és szivarszipkák, valamint söröskorsók és más e félék, megannyi nyomdász-címerrel, vagy Gutenberg-fejjel megrendelhetők

LIGETI JENŐ

Magyar Grafikus bizom. vállalatánál
Budapest VI, Izabella-u. 67.

C. Rüger

Leipzig

Rézléniagyár, bélyegző-metszés, vésőintézet és nyomdai kellékek gyára.

MAGYARORSZÁGI
VEZÉRKÉPVISELŐ:

KLEIN JÓZSEF

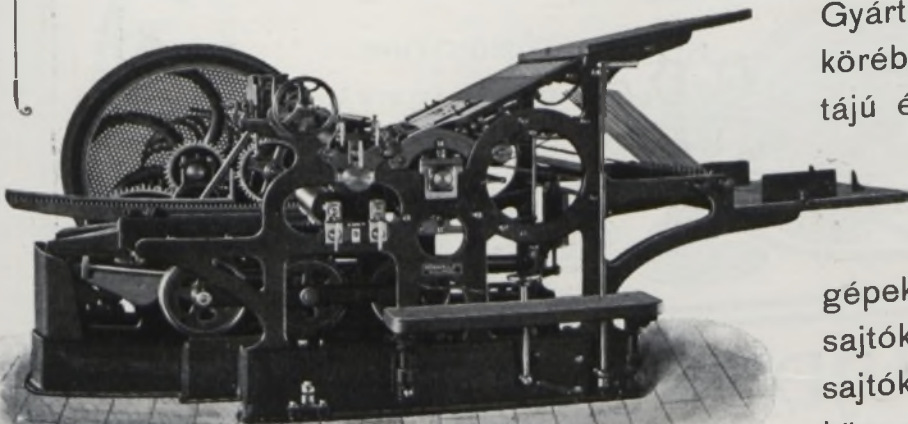
Budapest VI, Lovag-u. 2. sz.

Utóbbi teljes nyomdai és könyvkötészeti berendezések szállítására is vállalkozik, pontos teljesítést garantálva.

Magyarország egyedüli gyorsajtógyára.

Wörner J. és Társa

Budapesten.

Gyárt a sokszorosító ipar körébe vágó mindenféle fajtájú és nagyságú gépet, és pedig: könyvnyomdai gyorsajtókat, körforgású nyomógépeket, könyomdai gyorsajtókat s könyomdai kézi-sajtókat, valamint különféle könyvkötő-gépeket.

Telefon 23—70. sz.

ELSŐ MAGYAR

Telefon 23—70. sz.

BETŰÖNTÖDE

RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

BUDAPEST VI, Dessewffy-utca 32. szám.

Dús raktárt tart magyar, német, tót, horvát, szerb, román és bolgár ékezetű

könyv- és címbetűkből, körzetekből, rézléniákból és kizárásokból,

továbbá a legkülönbélebb ékítményekből és egyéb nyomdai főszerelvényekből.

Egész nyomdai berendezések jutányos árban és gyorsan foganatosítatnak.

BÉLYEGZŐ-METSZÉS.

MEHANIKA MŰHELY.

GALVANOPLASZTIKA.

TÖMÖNTÖDE.

ÓLOMZÁR-GYÁRTÁS.

RÉZLÉNIA-GYÁRTÁS.

!! UJDONSÁG !!

EGYETEMES TABELLA-ALAPZAT CZETTEL és BENDT-
NER szabadalma. o

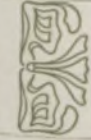
A KÖNYVNYOMDA

HASZNOS TUDNIVALÓK A KÖNYV-
NYOMDA BERENDEZÉSÉRŐL, VEZE-
TÉSÉRŐL, MUNKA-BESZERZÉSÉRŐL,
ÁRKISZÁMITÁSÉRŐL, KÖNYVVELÉSRŐL
IIII ÉS EGYÉB TEENDŐKRŐL IIIII

KÖZREBOSÁTJA AUGENFELD M. MIKSA

KIADJA A KÖNYVNYOMDÁSOK SZAKKÖRE AZ 1906-İK ESZTENDŐBEN

MAGYAR NYOMDÁSZOK ÉVKÖNYVE

1906
XXI-İK
ÉVFOLYAM

SZERKESZTI NOVÁK LÁSZLÓ
KIADJA A KÖNYVNYOMDÁSOK SZAKKÖRE

Magyar Királyság
Közlekedési Minisztérium
Közlekedési Hivatal

1000
XXIX
1000

BETUONTÓ

RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

BUDAPEST VI. Deák-utca 32. szám

Közzététel a részvények kifizetéséről és kifizetéséről.

Magyar Királyság

Magyar Királyság

II ÚJDONSÁG II

EGYETEMES TÁBELLA ALAPZAT

Magyar Királyság
Közlekedési Minisztérium
Közlekedési Hivatal

Magyar Királyság
Közlekedési Minisztérium
Közlekedési Hivatal

BRENDLER KÁROLY ÉS FIAI BÉCS

! Új amerikai papírvágó gép

„Heureka“

**Rendkívül tartós és célszerű szerkezet!
Egyszerű kezelés!!**

Ezen legújabb amerikai minták után szerkesztett papírvágó gép igen egyszerűen kezelhető és *rendkívül olcsó*. Mindazon papírvágó gépek között, melyek eddig könyvnyomdáknak, könyvtáraknál vagy más vállalatoknál használtak, egyik sem nyújthatja azon technikai és gazdasági előnyöket, mint a mi legújabb papírvágógépünk *Heureka*.

Egyszerű!

Célszerű!

Olcsó!

Ezen alapelveket tartottuk a gép megszerkesztésénél mi is szem előtt.

Különleges technikai előnyei:

Nyugodtan álló keskenyvágó készülék, úgy alkalmazva, hogy azért bármily szélességekre is lehessen vágni. *Anélkül, hogy ehhez valami költséges és célszerűtlen külön álló készülék szükséges, 1 és fél cm. keskenységig abszolút biztos és pontos eredmény érhető el. A mi keskenyvágó készülékünkkel a legkisebb papírmennyiség is vágható.*

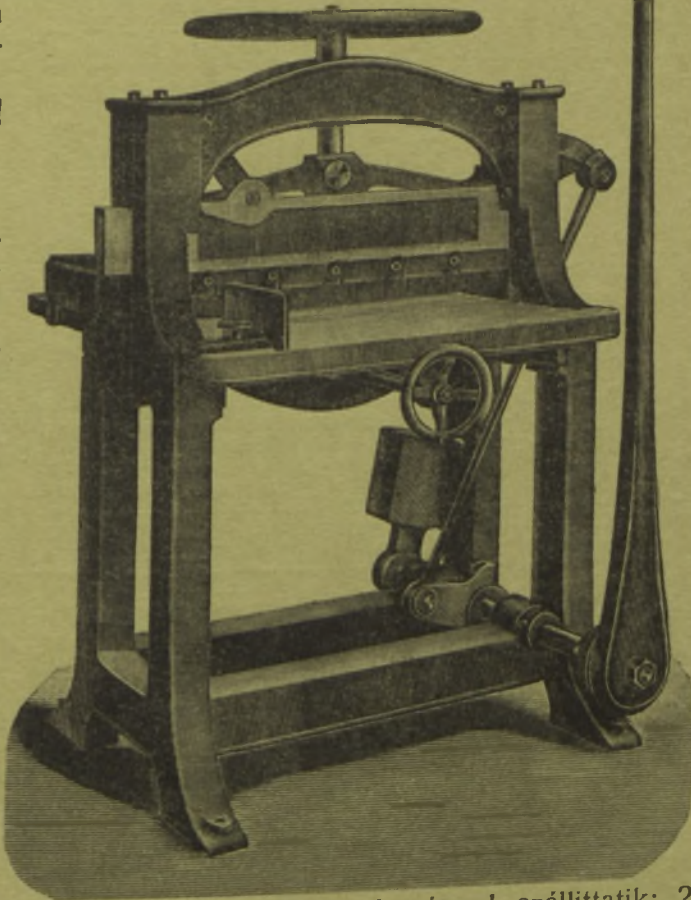
A **késbeállítás** ezen gépnél igen egyszerű módon, könnyen és *gyorsan* (két csavar segítségével) történik.

Az asztal erősen álló és kérjük megfigyelni:

Csak késállítás! Nem asztalállítás!

miáltal a ferde vágási felületek előfordulása lehetetlen. A gép hátsó szerkezetéről a jobb oldali rész (kb. egyharmad nagyság) igen

könnyen lecsavarható, ha hosszú szalagokat akarunk vágni, míg ellenben rövidebb vágási méretekhez a baloldali szélesebb rész használandó, igazítható és a legkisebb ter

Gazdasági előnyök:

Minden gépnél a súly is fontos szerepet játszik. A mi papírvágógépünk, anélkül hogy ez a szerkezet erősségét befolyásolná, minden eddig létező ilyfajta gép között a *legcsekélyebb súlylyal bir (csak 500 Kg.)* és így bármely emeleten is elhelyezhető. A gépnek még egy fontos gazdasági előnye abban rejlik, hogy *rendkívül egyszerű kezelése által rengeteg időt megtakaríthatunk és a keskenyvágó készülékkel bármily keskeny szalagok vágása is otthon eszközölhető.*

A gépet 66 cm. vágási hosszúságra és 9.5 cm. késmagasságra építjük, mely méretek a mi tapasztalataink szerint legcélszerűbbek.

A géppel szállítatik: 2 drb öntött acél kés; 6 drb vágó lécs; 2 drb csavarkulcs; 1 darab olajozó.

Az ára felszerelve 720 kor.

Kedvezményes fizetési feltételek.

Magyarországi vezérképviselőt:

KLEIN JÓZSEF, BUDAPEST, VI, Lovag-utca 2. sz.

CS. KIR. UDV. BETÜÖNTÖDE

BRENDLER KÁROLY ÉS FIAI

FŐÜZLET: MILLERGASSE 23 :: BÉCS VI :: FIÓKÜZLET: BRUNN a. Geb.

TELJES NYOMDABERENDEZÉSEK A LEGELŐNYÖSEBB FELTÉTELEK MELLETT. :: PRÓBALAPOKAT KIVÁNATRA INGYEN

KIZÁRÓ ANYAG

Az árak párisi és Haase rendszerre, kor. értékben értendők.

Anyagtörzs	Kizárások		Quadrátok		Térzők	
	5-25 K	több	5-25 K	több	5-25 K	több
1 pont	—	—	4.—	375	3.—	2.90
1 és fél pont	—	—	3.25	3.—	2.40	2.30
2 pont	—	—	1.90	1.85	1.35	1.30
3 pont	—	—	1.70	1.65	1.30	1.25
4 pont	9.50	9.25	1.65	1.60	1.25	1.20
5 pont	4.75	4.70	1.45	1.40	1.20	1.15
6 pont	2.45	2.40	1.35	1.30	1.55	1.50
7 pont	2.15	2.10	1.35	1.30	1.50	1.45
8 pont	1.60	1.55	1.30	1.25	1.45	1.40
9 pont	1.55	1.50	1.25	1.20	1.40	1.35
10 pont	1.50	1.45	1.20	1.15	1.35	1.30
12 pont	1.45	1.40	1.15	1.10	1.25	1.20
Többi törzs	1.55	1.50	1.25	1.20	1.20	1.15

Beosztva Beosztva Beosztva
1 p. négyzetig | 2, 3, 4 ciceroig | 8—24 ciceroig

ÚRPOTLOK (Hohlstégek) 2, 3, 4 cic. szélességben és 8—24 cic. hosszúságban 5—25 kilóig kor. 1.15, 25 kilón felül kor. 1.10. Az árak kilónként és korona-értékben értendők. — 5 kilónál kevesebb kizáró-anyag rendelésénél kilónként 20 fill. többet számítunk. A kizáró-anyag magasságai 51 vagy 54 pont, az ára azonban egyenlő. Rendelésnél kérjük a magasságot jelezni.

NAGY RAKTÁR. PONTOS, SZOLID ÖNTÉS. ANYAGUNK CSAK AMERIKAI KÜLÖNLEGESSÉGI GÉPEKEN LESZ ELŐÁLLITVA.

RÉZLÉNIAGYÁR

a legmodernebb segédeszközökkel berendezve úgy, hogy leg-rövidebb idő alatt szállít: Táblázat-, Raster- és Kombinációs-lineákat rézből és ólomból. Zárjeleket, ivatek, köröket és 1 pontos kizáró-anyagot, Barock-lineákat és díszeket rézből.

BRENDLER KÁROLY ÉS FIAI, BÉCS
GALVANO-PLASZTIKA, TÖMÖNTÖDE, MECHANIKAI MŰHELY

VEZÉRKÉPVISELET MAGYARORSZÁG RÉSZÉRE:
KLEIN JÓZSEF :: BUDAPEST
TELEFON-SZ.: 71-56 NYOMDAI SZAKÜZLET VI., LOVAG-UTCA 2